

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Σχολή Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμια πολιτική Οικονομία»
Κατεύθυνση: Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία της διεθνούς ασφάλειας

**Νεοφιλελευθερισμός: Η πολιτικοοικονομική του δράση από
την δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΛΟΥΤΣΙΝΙΩΤΗΣ ΑΝ. ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Επιβλέπων καθηγητής: Σπυρίδων Ρουκανάς

Κόρινθος, 2018

Περιεχόμενα	
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	2
Περίληψη.....	3
Abstract	4
Εισαγωγή.....	5
1. Νεοφιλελευθερισμός: Θεωρητικό υπόβαθρο.....	6
1.1. Εισαγωγή.....	6
1.2. Νεοφιλελεύθερη θεωρία.....	6
1.3. Η άνοδος της Νεοφιλελεύθερης θεωρίας	9
1.4. Συμπεράσματα.....	11
2. Η Νεοφιλελεύθερη πολιτική της Margaret Thatcher και Ronald Reagan κατά την δεκαετία του 1980	12
2.1. Εισαγωγή.....	12
2.2. Δεξάμενες σκέψης και «επανάσταση»	12
2.3. Θατσερική οικονομική πολιτική.....	16
2.4. Η οικονομική πολιτική του Reagan στις ΗΠΑ.....	19
2.5. Συμπεράσματα.....	22
3. Αποτελέσματα της Νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής	23
3.1. Εισαγωγή.....	23
3.2. Αποτίμηση μακροοικονομικών τάσεων του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού»	23
3.3. Μικροοικονομικές επιπτώσεις των ιδιωτικοποιήσεων.....	26
3.4. Συμπεράσματα.....	27
4. Τα αποτελέσματα της Νεοφιλελεύθερης στροφής στην παγκόσμια πολιτική οικονομία	28
4.1. Εισαγωγή.....	28
4.2. Νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και φονταμενταλισμός της αγοράς.....	28
4.3. Εισόδημα και ανισότητα.....	32
4.4. Νεοφιλελεύθερα αδιέξοδα: προσδοκία και πραγματικότητα	39
4.5. Συμπεράσματα.....	41
5. Χρηματοοικονομικός τομέας	42
5.1. Εισαγωγή.....	42
5.2. Χρηματοπιστικοποίηση και νεοφιλελευθερισμός	42
5.3. Χρηματοπιστικοποίηση στην πράξη	46
5.4. Συμπεράσματα.....	48
6. Συμπεράσματα	49
Βιβλιογραφία	50
Αναφορές.....	50

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Πληθωρισμός στο Ηνωμένο Βασίλειο την δεκαετία του 1980....	24
Διάγραμμα 2: Οικονομική ανάπτυξη στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1979 μέχρι το 2012.....	25
Διάγραμμα 3: Ανεργία στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1971 μέχρι το 2016.....	26
Διάγραμμα 4: Εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ κατά την διάρκεια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών.....	35
Διάγραμμα 5: Μέσος ρυθμός αύξησης εισοδημάτων των ΗΠΑ.....	38

Περίληψη

Συλλογιζόμενοι τις πολιτικοοικονομικές συγκυρίες των τελευταίων 30 ετών, όπως οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις (1973, 1979), όσο και η μεταβολή από τις σταθερές στις κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες με το διάγγελμα Νίχσον (1971) και την κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, γίνεται αντιληπτό πως το μέχρι τότε Κευνσιανό μοντέλο πολιτικοοικονομικής οργάνωσης παρέπαιε εντελώς. Καθώς η παραγωγή ήταν ισχνή και δεν κάλυπτε το χρέος των δημόσιων δαπανών, ο αυξανόμενος πληθωρισμός δεν ανταποκρινόταν στην αύξηση της παραγωγής δημιουργώντας παράλληλα και ανεργία. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε στασιμοληθωρισμός. Όλη αυτή η πολιτικοοικονομική κατάσταση δημιούργησε το γόνιμο έδαφος για τις δράσεις των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, που βρίσκονταν σε πειραματικό στάδιο, από την επομένη της κρίσης του 1929. Κύριοι εκφραστές υπήρξαν ο Friedrich Von Hayek και Milton Friedman, οι οποίοι δόμησαν αλλά και στηρίχτηκαν σε ιδεολογικά οπλοστάσια, όπως το Ινστιτούτο Οικονομικών Υποθέσεων, τη σχολή Adam Smith, τη σχολή Μον Πελερεν και τη σχολή του Σικάγο. Βασική έμπνευση ήταν ο κεντρικός ρόλος της αγοράς που φαλκιδεύεται από την κρατιστική, Νεοκορπορατιστική μέγγενη του κράτους, προσπαθώντας διανοητικά τον επαναπροσδιορισμό της αντίληψης που υπήρχε για την οικονομία. Χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ υπήρξαν οι κύριοι εκφραστές αυτών των πολιτικών επί Margaret Thatcher και Ronald Reagan. Ο σκοπός της Διπλωματικής Εργασίας είναι η μελέτη της πολιτικοοικονομικής δράσης των νεοφιλελεύθερων πολιτικών όσον αφορά την κοινωνική ευημερία, το εισόδημα και την ανισότητα στο διεθνές γίγνεσθαι. Επίσης αναλύονται η επέκταση του χρηματοπιστωτικού τομέα και η μορφή που πήρε ως αποκύημα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, η τεχνολογική επανάσταση, η απορυθμισμένη χρηματιστικοποίηση και αν απέδιδαν σε παραγωγικές επενδύσεις και πραγματικές τιμές, με γνώμονα την καλύτερη κατανομή και πληροφόρηση.

Λέξεις κλειδιά: Νεοφιλελευθερισμός, Οικονομία, Πολιτική, Μονεταρισμός, Ευημερία, Χρηματοοικονομικό σύστημα, Friedrich Hayek, Milton Friedman, Margaret Thatcher, Ronald Reagan.

Abstract

Considering the political and economic circumstances of the past thirty years, such as the two oil crises (1973, 1979), the change from fixed to floating exchange rates as a result of the Nixon announcement (1971), and the substantial breakdown of the system of Bretton Woods, it is more than comprehensible that the Keynesian model of economic and political organisation applied until then was falling apart. This was reflected in the weak production that could not cover the debt of public expenditure. The rising inflation was not equal to the rising of productivity which led to an increased unemployment rate. This phenomenon was called stagflation. The existing political and economic situation provided fertile ground for neoliberal policies, which were in an experimental stage, the day after the crisis of 1929. Main representatives of those policies were Friedrich Von Hayek and Milton Friedman who created an ideological arsenal such as the Institute of Economic Affairs, the school of Adam Smith, the school of Mont Pellerin and the school of Chicago represented by main monetarist supporters such as Friedman. The main inspiration was the idea that the new- corporative statist practices are impinging upon the basic role of market, trying to mentally redefine the general perception existed about the economy. Two examples of countries that took this idea on board were the United Kingdom (during the Margaret Thatcher era) and the United States of America (during the Ronald Reagan era). The purpose of this thesis is the study of political and economic actions of neoliberal policies concerning the social welfare, income and disparity in international affairs. Three topics also discussed are the expansion of financial system and the form that it took as a result of neoliberal policies, the technological revolution, and the deregulated financialization. Eventually, it is analysed if the former factors that are mentioned, attributed to productive investment and factual prices based on the best distribution and information.

Keywords: Neoliberalism, Economy, Politics, Monetary, welfare, Financial system, Friedrich Hayek, Milton Friedman, Margaret Thatcher, Ronald Reagan

Εισαγωγή

Ο σκοπός της Διπλωματικής Εργασίας είναι η μελέτη της πολιτικής οικονομίας του νεοφιλελευθερισμού από την δεκαετία του 1980, μέχρι πριν την χρηματοπιστωτική κρίση των στεγαστικών δανείων των ΗΠΑ το 2008. Βασικό ερώτημα της εργασίας είναι αν η κατεύθυνση που είχαν χαράξει οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές παράγουν κοινωνική ευημερία, φέρνοντας παραδείγματα ανισότητας και εισοδηματικής πολιτικής. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια ανάλυση στην θεωρία του νεοφιλελευθερισμού σχετικά με το αν είναι όντως νέο ρεύμα, και αν υπάρχει σχέση μεταξύ αυτού και των προπατόρων του οικονομικού φιλελευθερισμού. Εν συνεχεία του ίδιου κεφαλαίου μελετάται το «εποικοδόμημα» του νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή το πως κατάφερε να βρει τον τρόπο για την άνοδο της νεοφιλελεύθερης θεωρίας την περίοδο του 1970. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η παγίωση των δεξαμενών σκέψης στο Ηνωμένο Βασίλειο και στις ΗΠΑ. Επίσης αναλύεται αν το πείραμα του νεοφιλελευθερισμού επέδρασε πολιτικοοικονομικά σε αυτές, και τι αντίκτυπο είχαν οι ιδιωτικοποιήσεις και η απορρύθμιση στο διεθνές γίγνεσθαι. Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται τόσο οι μακροοικονομικές επιπτώσεις όσο και οι μικροοικονομικές συνιστώσες στην Βρετανία. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη νεοφιλελεύθερη στροφή στο διεθνές γίγνεσθαι, με τη μεταβολή των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών σε κυμαινόμενες και τον ρόλο του νεοφιλελευθερισμού στην νέα παγκόσμια ορθοδοξία, κάνοντας αναφορά στις διαφορές εισοδημάτων παγκοσμίως. Παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με το αν οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές ανταποκρίνονται στις προσδοκίες της κοινωνικής ευημερίας, σε σύγκριση με τη θεωρία, την επίδραση στην ανάπτυξη, τις παραγωγικές επενδύσεις, και το ΑΕΠ. Τέλος, μελετάται η ανάπτυξη της Χρηματιστικοποίησης, αναλύοντας το ρόλο της αρχικά ως «φορέα» για παραγωγικές επενδύσεις και σταθερές αποδόσεις προς όφελος της κοινωνικής ευημερίας, σε σχέση με την μορφή που πήρε σε πλήρη αλληλεπίδραση με τον νεοφιλελευθερισμό. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την διεκπεραίωση της παρακάτω μελέτης, βασίστηκε στη χρήση της διεθνούς βιβλιογραφίας, στο γνωστικό πεδίο των πολιτικών και οικονομικών επιστημών ενώ επίσης χρησιμοποιήθηκαν ηλεκτρονικές διαδικτυακές πηγές. Κατά κόρον χρησιμοποιήθηκαν επιστημονικά άρθρα του γνωστικού αντικείμενου των διεθνών οικονομικών σχέσεων, που υπάγονται στο γνωστικό πεδίο κυρίως των οικονομικών επιστημών. Η συνεισφορά της διπλωματικής εργασίας, έχει να κάνει κυρίως με την διασαφήνιση της νεοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας τόσο στις δράσεις της στην διεθνή σκηνή όσο και στον Αγγλοσαξονικό χώρο, με γνώμονα την ευημερία και την ανισότητα.

1. Νεοφιλελευθερισμός: Θεωρητικό υπόβαθρο

1.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια ανάλυση της νεοφιλελεύθερης θεωρίας και της μορφής που έχει λάβει σήμερα. Μελετώνται παραδείγματα νεοκλασικών οικονομολόγων που υποστήριξαν και δημιούργησαν το ιδεολογικό της πρόσημο, καθώς και την ιδεολογικό-θεωρητική της σύμπνοια με τους πατέρες των κλασικών οικονομικών. Εν συνεχεία αναφέρεται η άνοδος της την δεκαετία του 1980 και τα τρωτά σημεία τα οποία βρήκε στο καθεστώς του εμπεδωμένου φιλελευθερισμού, και αναδείχθηκε. Κυρίως γίνεται αναφορά και στις δεξαμενές σκέψης για την ανάδειξη της νεοφιλελεύθερης θεωρίας τόσο σε πολιτικό όσο και σε ακαδημαϊκό προσωπικό της Βρετανίας και των ΗΠΑ.

1.2. Νεοφιλελεύθερη θεωρία

«Η Δημοκρατία αναζητά την ισότητα στην ελευθερία, ο σοσιαλισμός αναζητά την ισότητα στην υποτέλεια», αυτά ήταν τα λόγια του Αλέξης Ντε Τόκβιλ, που ηχηρά υπερασπίστηκε ο ίδιος σύγχρονος νεοφιλελεύθερος οικονομολόγος Friedrich von Hayek ως μια παραίνεση στην εποχή του, ο οποίος υποστήριζε πως θεμελιώνει ένα είδος σοσιαλισμού μεικτής οικονομίας στρεβλώνοντας την φιλελεύθερη ορθολογικότητα που είχε οικοδομήσει μέχρι τότε τον Δυτικό πολιτισμό (Hayek, 2013, p. 77). Η διακήρυξη της εταιρείας Μον Πελερεν στην οποία είχαν ενεργό συμμετοχή έγκριτοι οικονομολόγοι όπως ο Milton Friedman και ο Friedrich von Hayek, τόνιζε ότι η διεκδίκηση της ελευθερίας ως κεκτημένο του ανθρώπου και της ατομικής ιδιοκτησίας, υπονομεύεται από τους χαλεπούς καιρούς της καπιταλιστικής «συναίνεσης», αμφισβητώντας την ουσία του κράτους δικαίου και την βούληση του ελεύθερου ανθρώπου, με την υποχώρηση της ανταγωνιστικής αγοράς και της ατομικής ιδιοκτησίας (Peck, 2013, pp. 132-157). Η διακήρυξη αναφέρεται στις πολιτικές διευθετήσεις του Κεϋνσιανισμού της εποχής, κατακεραυνώνοντας τις τάσεις της εξουσίας στην προσπάθεια της να χαλιναγωγήσει το κεφάλαιο, υποστηρίζοντας πως παραβιάζει την ελευθερία των ατόμων. Οι παρεμβατικές τάσεις του κράτους εμποδίζουν την ατομική ελευθερία και έχουν σκοπό μια συναίνεση και ταυτόχρονα μια υπονόμηση των Δυτικών κεκτημένων (Butler, 1995, pp. 1-31). Ο ίδιος ο Hayek ασπαζόταν τις διδαχές του Adam Smith θιασώτη του laissez-faire και της ελεύθερης αγοράς, ως μοναδικής λύσης για τα όποια προβλήματα στην εκάστοτε ανθρώπινη κοινωνία. Ο Smith ως κλασικός του φιλελευθερισμού στο βιβλίο του *Έρευνα για την φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών* που εκδόθηκε το 1776 επιχειρηματολογεί υπέρ του μηχανισμού της αγοράς και πως το άορατο χέρι της

μπορεί να φέρει ισορροπία στις κοινωνίες, καθώς και μεγέθυνση της παραγωγικότητας προϊόντων μιας οικονομίας. Ο Smith διατεινόταν πως μέσα από τον μηχανισμό της αγοράς μπορεί να επέλθει η ελευθερία. Αναλύει πως με την αλληλεπίδραση των ατόμων στην αγορά καθώς και με την επικράτηση της ορθολογικής δράσης της προσφοράς και της ζήτησης (Heilbroner, 2010, σσ. 120-124), η κοινωνία θα έρθει σε ισορροπία. (Καράγιωργας, 1979, σ. 29). Το βασικό όμως σημείο στο οποίο επικεντρώνεται ο ίδιος είναι πως μέσω του μηχανισμού του ανταγωνισμού θα επέλθει ισορροπία λόγω της ορθολογικής στάσης για κέρδος. (Τσουφλίδης, 2011, σ. 73). Τόσο ο Smith όσο και οι νεοφιλελεύθεροι υποστήριζαν πως από την στιγμή που οι αγορές τείνουν προς μια μακροπρόθεσμη ισορροπία μέσω των τιμών που αποκρυσταλλώνουν την τάση των καταναλωτών, οι αγορές είναι αυτορρυθμιζόμενες και παράγουν την κοινωνική ευημερία (Stiglitz, 1992, σσ. 100-120). Η οικονομία της αγοράς όπως εκθειάζεται ιδιαίτερα στην νεοφιλελεύθερη θεωρία είναι το μόνο «ελεύθερο» μέσο το οποίο μπορεί να αντλεί πόρους για το προσωπικό κέρδος και την προσωπική φιλοδοξία του εκάστοτε πολίτη. Επισημαίνεται επίσης η δυσκινησία τόσο των δημόσιων οργανισμών όσο και των δημόσιων υπηρεσιών και η φορολογική επιβάρυνση έναντι των πολιτών. Το βασικό σημείο που εμπίπτει η νεοφιλελεύθερη θεωρία με τις διδαχές του Smith, μπορούμε να το διακρίνουμε στο καθεστώς του ανταγωνισμού (Hardin, 2014, pp. 199-221). Δηλαδή αμφότεροι υποστηρίζουν πως η αγορά θα παράγει «Δημοκρατικά» ό,τι θελήσει η κοινωνία, με το επιχείρημα πως μπορεί να προσδώσει σε όλους την ευκαιρία της κοινωνικής ανέλιξης αλλά μέσω της σκληρής δουλειάς, θεωρώντας πως η υλική ευμάρεια είναι αποτέλεσμα της χειραφέτησης και της διεκδίκησης των εκάστοτε πολιτών (Heywood, 2007, σ. 121).

Εντούτοις ένα βασικό σημείο διαφοράς των νεοφιλελεύθερων με το έργο του Smith έγκειται στον ρόλο του κράτους, (Walker, 1990, pp. 30-31) δηλαδή όπως υποστηρίζει ο Stiglitz, ο Smith ήταν αντίθετος σε κάθε κρατική παρέμβαση (Stiglitz, 1992, σσ. 100-120) ενώ όπως αναφέρει ο Clarke, ο Smith διατεινόταν ότι το κράτος πρέπει να μεριμνά για το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο που θα ωφελήσει την ελεύθερη δράση των ατόμων στα πλαίσια της αγοράς, μεριμνώντας για σημεία στα οποία η αγορά είναι δύσκολο να αναμιχθεί, όπως στην εκτέλεση δημόσιων έργων και προστασίας. (Clarke, 1998, pp. 311-341). Σαφώς οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν έναν υποτυπώδη ρόλο του κράτους για την διατήρηση των «δομών» και την προάσπιση της ελεύθερης πολιτικής βούλησης. Όπως ο Adam Smith έτσι και οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι είχαν την πεποίθηση πως η αγορά μπορεί μέσω του «αόρατου χεριού» της να έρθει σε ισορροπία αναφορικά με την σωστή κατανομή των μέσων παραγωγής και διανομής, την απασχόληση του εργατικού δυναμικού και κυρίως την επένδυση στον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης. Όλα αυτά μόνο σε περίπτωση που ο ανταγωνισμός παραμένει ως θεμέλιο (Καράγιωργας, 1979, σσ. 29-31). Σε αντίθετη περίπτωση, στην οποία θα επενέβαινε κάποιος εξωγενής παράγοντας στην αγορά, όπως παράδειγμα το κράτος, θα δημιουργούνταν οικονομική διαστρέβλωση προς την εύρυθμη λειτουργία της και θα υπονομευόταν η άριστη

κατανομή των παραγωγικών μέσων και εργασίας, και κατ' επέκταση η κοινωνική ευημερία (Χλέτσος Μ. , 2011, σ. 141).

Βέβαια και στην ίδια την νεοφιλελεύθερη σκέψη υπάρχουν αμιγώς διαφορετικά ρεύματα, μέσω των νεοκλασικών αντιλήψεων όπως η ποσοτική θεωρία του χρήματος, η θεωρία συγκριτικών πλεονεκτημάτων κ.ο.κ. (Toussaint, 2012, σ. 25). Είναι αδιαμφισβήτητο πως η νεοφιλελεύθερη σκέψη άντλησε το θεωρητικό της υπόβαθρο από θεωρίες των πατέρων του οικονομικού φιλελευθερισμού όπως οι Adam Smith, David Hume, και David Ricardo. Νεοκλασικοί όπως ο Hayek είναι θερμοί υποστηρικτές του νεοφιλελευθερισμού σφυρηλατώντας το θεωρητικό υπόβαθρο από την δεκαετία 1930 (Venugopal, 2015, pp. 165–187) παρά την ευθεία ρήξη του νεοφιλελευθερισμού με νεοκλασικές θεωρίες (Toussaint, 2012, σ. 25). Σήμερα πολλοί νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι έχουν έρθει σε μια μικρή ρήξη με τα αποτελέσματα της αγοράς (με εξαίρεση τον Milton Friedman), (Friedman, 2012) όσον αφορά την σχέση του ανταγωνισμού με τα τέλεια αποτελέσματα που μπορούν να προκύψουν στο πλαίσιο ισορροπίας της προσφοράς και της ζήτησης. Παραδέχονται το γεγονός πως πολλές φορές λόγω αδύναμου νομικού πλαισίου του εκάστοτε κράτους δημιουργούνται κοινωνικές τριβές και υπονόμηση της κοινωνικής ευημερίας λόγω της συσσώρευσης κεφαλαίου σε μικρό αριθμό ατόμων. Η αγορά σε τέτοιες περιπτώσεις παρουσιάζεται «ανίσχυρη» να προσδώσει λύσεις για να πετύχει την μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Ακόμα είναι «δύσκολο» η αγορά να σφυρηλατήσει θεσμούς και προϊόντα για την εθνική άμυνα και την δημόσια τάξη. (Καράγιωργας, 1979, σ. 31). Στην σημερινή πραγματικότητα κυρίως μετά την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 (Bresser-Pereira, 2010, pp. 3-24), μπορούμε να παρατηρήσουμε τις παλινорθώσεις των νεοφιλελεύθερων διανοούμενων και πολιτικών όσον αφορά τις κρατικές παρεμβάσεις στην αγορά καθώς και τα «τραύματα» που δημιουργήθηκαν από την «δεύτερη» αγορά του χρηματοοικονομικού κεφαλαίου στην πραγματική οικονομία (Epstein, 2005, pp. 3-16). Στη θεωρητική θεμελίωση έχουν εμφανιστεί οι αποκαλούμενοι νέο-Αυστριακοί οι οποίοι έρχονται σε ενδοϊδεολογική ρήξη με την σχολή του Σικάγο που όπως διατείνεται ο Fine υποστηρίζουν την στατική ισορροπία, εκθειάζοντας την «άψογη» τάση της αγοράς ως εκείνης που διαθέτει τα κατάλληλα εργαλεία για να υπερκεράσει τις κρίσεις. Οι νέο-Αυστριακοί μέσω του αόρατου χεριού στηρίζουν την εφευρετικότητα και την αβεβαιότητα που προκύπτει από τις αρετές των αγορών (Fine, 2011, σ. 32) Ωστόσο σύμφωνα με τον Larner η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση έχει να κάνει με έναν είδος «κυβερνητικότητας» στα πλαίσια πολιτικών δράσεων (Larner, 2000, pp. 5-25).

1.3. Η άνοδος της Νεοφιλελεύθερης θεωρίας

Η άνοδος της νεοφιλελεύθερης θεωρίας την δεκαετία του 1970 έγινε σταδιακά αισθητή σε μια περίοδο που επικρατούσαν τα Κεϋνσιανά οικονομικά (Mudge, 2008, p. 709). Μέσω του καθεστώτος του στασιμοπληθωρισμού, το κράτος πρόνοιας απεδείχθη αναποτελεσματικό, γεγονός που έπαιξε κομβικό ρόλο στην ανάδειξη των νεοφιλελεύθερων θεωριών. Οι πρώτες τάσεις προς την νεοφιλελεύθερη θεωρία χρονικά άρχισαν να προδιαγράφονται από τα τέλη του Β' παγκοσμίου πολέμου κατά την διάρκεια σφυρηλάτησης της νέας Κευνσιανής αρχιτεκτονικής (Dumenil, 2017, σ. 15). Εκτός αυτού οι νεοφιλελεύθεροι ασκούν κριτική στο κράτος πρόνοιας με γνώμονα το αντικίνητρο που δίνει στην αγορά εργασίας, την αναποτελεσματικότητα του, καθώς και την επιβάρυνση των δημοσιονομικών του κράτους (Χλέτσος, 2011, σ. 87). Το επιχείρημα είναι ότι δημιουργείται μια δεύτερη κατηγορία πολιτών η οποία επαναπαύεται στην κρατική πρόνοια μέσω των επιδομάτων, αναπτύσσοντας μια διαφορετική κουλτούρα (Bonoli, 2000, pp. 113,115). Οξεία κριτική δέχθηκε επίσης το κράτος πρόνοιας λόγω της αναποτελεσματικής γραφειοκρατικής δομής του και του μεγάλου κόστους παραγωγής προϊόντων. Κύρια κατευθυντήρια γραμμή της νεοφιλελεύθερης κριτικής ήταν πως η ύπαρξη ισχυρής γραφειοκρατικής δομής συνεπάγεται και ενίσχυση των συμφερόντων της (Φωτόπουλος, 1993, σσ. 53-71). Όπως αναφέρει ο Χλέτσος το ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της νεοφιλελεύθερης σκέψης έναντι του κράτους πρόνοιας είναι η δυσλειτουργία του στην οικονομική ανάπτυξη και τεχνολογική και παραγωγική καινοτομία, εξαιτίας των υψηλών δαπανών τόσο μέσω της διατήρησης της ζήτησης όσο και των κοινωνικών παροχών (Χλέτσος, 2011, σ. 89)

Η κύρια πηγή νεοφιλελεύθερης σκέψης αναπτύχθηκε πρώτα από τα μέλη της εταιρείας Μον Πελερεν¹ αυτοχαρακτηρισμένοι ως «φιλελεύθεροι» (Hardin, 2014, pp. 199-221) με γνώμονα τα σκήπτρα της θεωρίας των φιλελεύθερων όπως ο Adam Smith και το αόρατο χέρι. Οι Νεοφιλελεύθεροι υποστήριζαν πως η αγορά μπορεί να χαλιναγωγήσει και τα πιο θηριώδη ένστικτα της ιδιοτέλειας, της κερδοσκοπίας κ.ο.κ. προς το ευρύτερο κοινωνικό καλό (Τσανγκ, 2011, σ. 81). Όπως χαρακτηριστικά διατεινόταν ο Adam Smith: *«Χωρίς καμία παρέμβαση από τον νόμο, τα ιδιωτικά συμφέροντα και τα πάθη των ανθρώπων τους οδηγούν φυσιολογικά στην ανακατανομή του κεφαλαίου κάθε επιχείρησης και στην διανομή θέσεων εργασίας που προσφέρονται, με τρόπο που να εξυπηρετεί όσο το δυνατόν καλύτερα εκτός από το ατομικό και το συμφέρον της κοινωνίας»*, παραθέτοντας πως μέσω του αόρατου χεριού της αγοράς ο καθένας θα επιδιώξει το ορθολογικά καλό για τον εαυτό του, και στην συνέχεια αυτό θα επεκταθεί στο ευρύτερο καλό της κοινωνίας (Passet, 2000, σ. 65). Το βασικό όμως σημείο που χαρακτηρίζει τον νεοφιλελευθερισμό είναι η πλήρης ρήξη του με τις Κεϋνσιανές πολιτικές που προωθήθηκαν μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο (Mazower,

¹ Η εταιρεία Μον Πελερεν ιδρύθηκε το 1947 από οικονομολόγους με ηγετική φυσιογνωμία τον Friedrich Von Hayek, αποτέλεσε την «πηγή» των νεοφιλελεύθερων ιδεών και δεξαμενών σκέψης. Κύριος στόχος ήταν να αποτελέσει διεθνής εταιρεία λογίων, η οποία προωθούσε τον οικονομικό φιλελευθερισμό.

2013, σσ. 313-314) για την χαλιναγώγηση των τραυμάτων της οικονομικής κρίσης του 1929, ως μοναδικής μεταπολεμικής νεοκλασικής ορθοδοξίας. Οι Νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν πως η κρατική παρέμβαση δημιουργεί στρεβλώσεις στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς και δεν ανταποκρίνεται στα μηνύματά της, με το επιχείρημα πως οι εκάστοτε κρατικές παρεμβάσεις ενεργούν με «οργανωμένες» κινήσεις οι οποίες επηρεάζονται έντονα από την συνδικαλιστική δράση και τα οργανωμένα συμφέροντα υπονομεύοντας ουσιαστικά τα μηνύματα της αγοράς (Thorsen, 2009, pp. 1-25). Αυτή η θεωρητική προσέγγιση δεν βρήκε γόνιμο έδαφος μέχρι την κρίσιμη δεκαετία του 1970 (Dumenil, 2017, σ. 27), και άρχισε να υπολογίζεται ως πιθανή λύση με το σοκ των πετρελαϊκών κρίσεων. Η αρχή στην πορεία της θεωρητικής σκέψης του νεοφιλελευθερισμού ήταν η περίοδος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν φαινόταν η συμμαχική νίκη και πολλοί φιλελεύθεροι αγωνιούσαν για την συμμαχία ανάμεσα σε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Ο Friedrich von Hayek νομπελίστας οικονομικών για το 1974 είχε κάνει πρόβλεψη την πρώτη μεταπολεμική περίοδο πως «η μάχη αυτή είναι μάχη ιδεών, και πως θα πάρει μια γενιά για να κερδηθεί, εναντίον όχι μόνο του Σοσιαλισμού και του Μαρξισμού αλλά και του ίδιου του Κεϋνσιανισμού (Harvey, 2007, σ. 47). Με την λειτουργία του New Deal στις ΗΠΑ ο Hayek με τον Mises στρατεύτηκαν άμεσα σε μια επιχειρηματική, ακαδημαϊκή και φιλοσοφική αντεπίθεση έναντι στον κρατικό παρεμβατισμό του Κέυνς «στρατολογώντας» νεοκλασικούς φιλελεύθερους. Το αποτέλεσμα των συναντήσεων ήταν η σύσταση κέντρων νεοφιλελεύθερης σκέψης όπως το London school of economics (LSE), και το Πανεπιστήμιο του Σικάγο (Freidman).

Μεταπολεμικά οι Hayek και Mises συστήθηκαν ευρύτερα στο ακαδημαϊκό και επιχειρηματικό κοινό της σχολής Μον Πελερεν. Στην πρώτη συνάντηση το 1947 στην πόλη Μον Πελερεν (Venugopal, 2015, p. 168) συμμετείχαν οικονομολόγοι με διαφορετικό επιστημονικό υπόβαθρο που πλαισίωσαν την εταιρεία με νεοφιλελεύθερες ιδέες και τακτικές συναντήσεις (Toussaint, 2012, σσ. 50-53). Ξεκίνημα της όλης προσπάθειας αποτέλεσε η δημοσίευση του βιβλίου του Hayek, *The Road of Serfdom* (1944) στο οποίο υπογραμμιζόταν πως ο Δυτικός πολιτισμός αποδυναμώνεται με τον κρατικό παρεμβατισμό, με βάση το επιχείρημα πως η Δύση εξελίχθηκε υπαγόμενη στις ιαχές της ελεύθερης αγοράς και της ευρεσιτεχνίας του ελεύθερου ανθρώπου (Hayek, 2013, σσ. 59-64). Εταιρείες και άτομα εναπόθεσαν την εμπιστοσύνη τους στην εταιρεία Μον Πελερεν και στις θεωρητικές διδαχές των ακαδημαϊκών που τις προάσπιζαν, με το πρόσχημα ότι την υποστήριζαν στο όνομα της ελευθερίας, αλλά επί του πρακτέου είχαν την φλογερή επιθυμία να υπερασπιστούν τα ιδιοτελή οικονομικά συμφέροντα τους έναντι της μεταπολεμικής κευνσιανής συναίνεσης. Ήταν πρόθυμοι να συμμαχήσουν με οτιδήποτε, το οποίο θα αντιστρατευόταν την μεταπολεμική διευθέτηση (Dixon, 2000, σσ. 31-59). Όπως προαναφέρθηκε οι νεοφιλελεύθερες διδαχές έμειναν στο περιθώριο μέχρι την δεκαετία του 1970. Από εκεί και έπειτα το γόνιμο έδαφος που δημιουργήθηκε, καπηλεύτηκε με δεξιοτεχνία από τις σχολές σκέψης, ως η μοναδική ορθολογικά λύση του στασιμοπληθωρισμού που είχε προκύψει. Επομένως, ο Hayek παρουσίασε τον νεοφιλελευθερισμό ως πανάκεια στα προβλήματα της οικονομικής δυσλειτουργίας,

θέλοντας να επισημάνει ότι θα αποτελούσε τον μόνο ορθολογικό δρόμο διάσωσης της οικονομίας. Σε χώρες όπως οι ΗΠΑ όπου η μονεταριστική (Dellas, 2017, pp. 3-16) προσέγγιση φάνηκε καθαρά στην δημόσια πολιτική από το σοκ Βόλκερ, δημιουργήθηκε ύφεση με την άνοδο του πραγματικού επιτοκίου. Παρόμοια συνέβη στην Μεγάλη Βρετανία επί πρωθυπουργίας Θάτσερ η οποία ήρθε σε σφοδρή σύγκρουση με τα εργατικά συνδικάτα που διαδραμάτιζαν ενεργό ρόλο στην βρετανική πολιτική ζωή. (Harvey, 2007, σσ. 48-51).

1.4. Συμπεράσματα

Η Νεοφιλελεύθερη θεωρία έχει αδιαμφισβήτητα ιστορικές ρίζες από τους πατέρες του πρώιμου Καπιταλισμού όπως ο Adam Smith. Πολλοί νεοφιλελεύθεροι όπως οι Hayek, Mises, και Friedman θέλησαν να επαναπροσδιορίσουν τους όρους του οικονομικού μοντέλου που επικρατούσε μεταπολεμικά χαράζοντας νέα πορεία στην οικονομική ιστορία, μια πορεία την οποία υποστήριζαν ως «φυσικό» επακόλουθο του Καπιταλισμού και του ελεύθερου ανθρώπου. Οι δεξαμενές σκέψης με δεξιοτεχνία εκμεταλλεύτηκαν την ιδιόμορφη κατάσταση των πετρελαϊκών κρίσεων, καθώς μέσω του ιδεολογικοπολιτικού κηρύγματος τόσο σε πολιτικούς όσο και στα ανώτερα στελέχη των εταιρειών, όλα συνηγορούσαν για την εφαρμογή μιας διαφορετικής οικονομικής πολιτικής έναντι του πλέον τρωτού Κεννσιανού μοντέλου. Οι Δεξαμενές σκέψης διαδραμάτισαν έναν θεμελιώδη ρόλο στην νέα ορθοδοξία.

2. Η Νεοφιλελεύθερη πολιτική της Margaret Thatcher και Ronald Reagan κατά την δεκαετία του 1980

2.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο αναλύεται το ζήτημα των δεξαμενών σκέψης της νεοφιλελεύθερης επανάστασης, ο ρόλος που έλαβαν, καθώς και το ιδεολογικό οπλοστάσιο που σφυρηλάτησαν με την αρωγή διακεκριμένων οικονομολόγων (Hayek, Friedman, Mises). Εν συνεχεία περιγράφεται όλη η πολιτικοοικονομική κατάσταση που επικράτησε κατά την διάρκεια δράσης των δεξαμενών, και η κρίσιμη συγκυρία τόσο για την επιβίωση του συντηρητικού κόμματος στην Βρετανική σκηνή όσο και για τον επαναπροσδιορισμό της ατζέντας των Εργατικών. Επίσης περιγράφεται η οικονομική πολιτική της Thatcher με το που ανέλαβε την πρωθυπουργία και τα μέτρα που έλαβε για την πλήρη απορρύθμιση της γραφειοκρατικής δομής της χώρας, με σκοπό κυρίως την πάταξη του υψηλού πληθωρισμού που ταλάνιζε την Βρετανική οικονομία. Το κεφάλαιο κλείνει με την νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική που ακολούθησε ο Ronald Reagan στις ΗΠΑ και τις επιπτώσεις που είχε τόσο στην κοινωνική πολιτική της χώρας όσο και στην ίδια την παγκόσμια οικονομία.

2.2. Δεξαμενές σκέψης και «επανάσταση»

Το Ινστιτούτο οικονομικών υποθέσεων² στο οποίο κύριος ιδεολογικός εκφραστής υπήρξε ο Hayek υποστήριξε, τρία χρόνια μετά την απονομή του Νόμπελ οικονομικών το 1977, πως για να υπάρξει προσπάθεια τόσο για την οικονομική όσο και για την πολιτική ελευθερία των ατόμων, έπρεπε να προσηλυτιστούν και διανοούμενοι. Οι τελευταίοι συνέβαλαν έντονα στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης, κάτι το οποίο υπήρξε ίσως και ο πυρήνας των ενεργειών των νεοφιλελεύθερων σε μια περίοδο όχι και τόσο ευοίωνη για τις θεωρίες τους (Hayek, 1977, p. 15). Ως επί το πλείστον το βασικό θέμα που είχε τεθεί και ήταν αδιαφιλονίκητο εμπόδιο στην συγκεκριμένη προ νεοφιλελεύθερη περίοδο, ήταν η υπονόμηση του Κεϋνσιανισμού μέσα από μια πραγματικά επαναστατική νεοφιλελεύθερη πολιτική ως εναλλακτική σε μια περίοδο που το μέλλον για κάτι τέτοιο φαινόταν δυσοίωνα. Έτσι, με γνώμονα την οικονομική πολιτική του Κεϋνσιανισμού, δηλαδή την κοινωνική ευημερία που κυριαρχούσε μέσω της ελεγχόμενης ανεργίας, τον πληθωρισμό και την αναθέρμανση της οικονομίας μέσω δημόσιων δαπανών, φάνηκε ότι η διεύρυνση του κράτους πρόνοιας, ουσιαστικά υπονόμει κάθε προσπάθεια για μια εναλλακτική προοπτική

² Το Ινστιτούτο οικονομικών υποθέσεων ιδρύθηκε το 1955, λειτούργησε το 1957 στα χνάρια της εταιρείας Μον-Πελερεν, ως ερευνητικό ίδρυμα.

(Clarke, 1998, pp. 244-280). Η διαδικασία ανάπτυξης μιας διαφορετικής διανοητικής προοπτικής, ήταν το βασικό πλάνο μιας τέτοιας «επανάστασης», «κατακτώντας» την συνείδηση των ατόμων και εν συνεχεία την επέκταση και την υλοποίησή της στο πολιτικό βίο. Όπως στο παράδειγμα της Βρετανίας, οι δεξαμενές σκέψης για να επηρεάσουν τα επίπεδα διανόησης και πολιτικής της περιόδου, έπρεπε να δράσουν και να εκμεταλλευτούν τις εκάστοτε πολιτικοοικονομικές συγκυρίες όπως και έγινε όταν ο Κεϋνσιανισμός πέρασε την πρώτη του κρίση (Dixon, 2000, σσ. 63-65).

Το 1958, η οικονομική στασιμότητα της Βρετανίας στην διεθνή σκηνή δημιούργησε έντονη δυσαρέσκεια στο εσωτερικό της χώρας ιδιαίτερα στα εργατικά συνδικάτα με την μείωση των μισθών, που είχε ως αποτέλεσμα απεργιακές διαδηλώσεις δημιουργώντας μια ευρύτερη πόλωση στο εσωτερικό της χώρας. Μέσα σε αυτή την μαινόμενη πολιτικοοικονομική κρίση οι νεοφιλελεύθεροι έμελλε να διαδραματίσουν σημαίνοντα ρόλο: να συνδράμουν ως μια εναλλακτική προοπτική στην πολιτικοοικονομική αστάθεια, ως κάτι «ρηξικέλευθο» έναντι των παραδοσιακών κεϋνσιανών πολιτικών που είχαν ακολουθηθεί μέχρι τότε (Seldon, 2004, p. 288). Κάτι τέτοιο συντάραξε συθέμελα τον Βρετανικό νέο-Κορπορατισμό και το κράτος πρόνοιας (Μαυροειδής, 2011, σσ. 128-130) που είχε πληγεί με τον στασιμοπληθωρισμό. Τα γεγονότα συνετέλεσαν στην άνοδο των νεοφιλελεύθερων τάσεων στον χώρο της Δεξιάς, την άνοδο της Thatcher στο πολιτικό σκηνικό, την εσωτερική διάσπαση του Εργατικού κόμματος καθώς και την ίδρυση του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος το 1981 (Dixon, 2000, σσ. 65-71).

Δυσαρέσκεια προήλθε επίσης από τις ακραίες τάσεις της ριζοσπαστικής αριστερής πτέρυγας του Εργατικού κόμματος μέσω των ιαχών του Tony Benn ο οποίος υποστήριζε την διεύρυνση του Δημόσιου τομέα και την έναρξη εργατικών ελέγχων στις εθνικοποιημένες επιχειρήσεις. Αυτές οι απέλπιδες προσπάθειες του Εργατικού κόμματος την περίοδο της κρίσης δημιούργησαν τις προϋποθέσεις του νεοφιλελεύθερου φονταμενταλισμού (Dixon, 2000, σσ. 69-74). Η πολωμένη κατάσταση που επικράτησε στην Μεγάλη Βρετανία έδειχνε να επιβεβαιώνει τις διδαχές του Hayek που το 1944 είχε κάνει ευρύτερα την πρόβλεψη πως η κρατική παρεμβατική πολιτική στην οικονομία θα έχει απτές δυσχέρειες μελλοντικά (Venugopal, 2015, p. 168). Οι δεξαμενές σκέψης εκθείαζαν την καταπολέμηση του πληθωρισμού και την υποστήριζαν πως πάντα θα υπάρχει ένα ποσοστό ανεργίας, αντικρούοντας το γεγονός της πλήρους απασχόλησης.

Η δεκαετία του 1970 έμελλε να αποτελέσει εφελτήριο ιδεολογικό-διανοητικών μεταστροφών, τόσο ακαδημαϊκών όσο και πολιτικών. Ακόμα και θιασώτες των κεϋνσιανών πολιτικών και του Εργατικού κόμματος ασπάστηκαν τις νεοφιλελεύθερες οικονομικές ερμηνείες του Friedman και του Hayek. Εκείνη την περίοδο η αδυναμία του Συντηρητικού κόμματος στην Βρετανική σκηνή ήταν αισθητή ιδιαίτερα μετά από μια συνδικαλιστική ήττα, έναντι των μεταλλωρύχων (Mazower, 2013, σ. 315). Το Συντηρητικό κόμμα σε συνδυασμό με την κρίση που επικρατούσε προβλημάτισε την κοινή γνώμη. Η επαναπροσέγγιση της νέας δεξιάς και οι θέσεις του συντηρητισμού υπήρξαν μείζονος σημασίας για την «επιβίωσή» του

στην βρετανική πολιτική σκηνή. Εκείνη την περίοδο το Ινστιτούτο Οικονομικών υποθέσεων είχε «συλλέξει» ένα μεστό διανοητικό υπόβαθρο που έδινε μια εναλλακτική λύση, μέσω ταχυδακτυλουργιών της αγοράς με κάθε συγκατάβαση από την ακαδημαϊκή κοινότητα της Βρετανίας. Εντούτοις αυτό ίσως έμελλε να είναι ο πολιτικός «σφυγμός» για την συντηρητική παράταξη της Thatcher και του Keith Joseph καθώς προσέδωσε μια νέα πολιτική ατζέντα στα προβλήματα που βασάνιζαν την πολιτική σκηνή της Βρετανίας. (Dixon, 2000, σσ. 69-74). Στον απόηχο της Βρετανικής πώλωσης, το Ινστιτούτο Οικονομικών υποθέσεων όσο και η εταιρεία Μον-Πελερεν είχαν αρχίσει να έχουν ευρύτερη απήχηση τόσο σε Κεϋνσιανές πολιτικές φυσιογνωμίες όσο και στον τύπο (Dixon, 2000, σσ. 69-74).

Το Ινστιτούτο άρχισε να έχει διεθνή απήχηση καθώς σταδιακά υπήρξε γόνιμο έδαφος για την μονεταριστική θεωρία του Friedman της σχολής του Σικάγο (Dellas, 2017) και την δράση της νομισματικής πολιτικής ως βασικό εργαλείο «ελέγχου» των πληθωριστικών τάσεων (Friedman, 1998, p. 499). Το Νεοφιλελεύθερο αίσθημα υποστηρίχτηκε από τον τύπο καθώς εκθειάζε τις θεωρίες του Hayek και του Ινστιτούτου Οικονομικών υποθέσεων. Το βασικό κίνητρο εντούτοις ήταν η μετατόπιση του κέντρου βάρους της οικονομικής πολιτικής στην μείωση του πληθωρισμού, με σκοπό την Βρετανική οικονομική ανάκαμψη. Βέβαια για να γίνει κάτι τέτοιο έπρεπε να «ξεπεραστεί» το εμπόδιο των ισχυρών Βρετανικών συνδικάτων (Dixon, 2000, σσ. 74-80). Αν κάτι τέτοιο επιτεύχθηκε μελλοντικά από την κυβέρνηση των Συντηρητικών, έχει να κάνει κυρίως με την σύζευξη δύο διαμετρικά αντίθετων ιδεολογικών ρευμάτων αυτό του νεοφιλελευθερισμού και του συντηρητισμού, κάτι το οποίο με δεξιοτεχνία ασπάστηκε η κυβέρνηση της Margaret Thatcher (Mazower, 2013, σσ. 316-319). Όπως υποστηρίζουν οι νεοφιλελεύθεροι τα συνδικάτα αντιτάσσονταν στους κανόνες της ελεύθερης αγοράς ρυθμίζοντας πολιτικά, τις μισθολογικές αυξήσεις, ανεξάρτητα από τον νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. Μόνο με την μείωση της ισχύος των συνδικάτων και της διαμόρφωσης των κατάλληλων συνθηκών στην αγορά θα μπορούσε να επέλθει η οικονομική ανάκαμψη. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 επί πρωθυπουργίας Thatcher, επιστρατεύθηκαν οι νεοφιλελεύθερες διδαχές του Ινστιτούτου Οικονομικών υποθέσεων με σκοπό την αποδυνάμωση των συνδικάτων και σταδιακά την αναδιάρθρωση της Βρετανικής οικονομίας.

Οι διδαχές αυτές έμελλε να πάρουν ευρύτερες διαστάσεις και να γίνουν «δογματική» οικονομική πολιτική τόσο στις ΗΠΑ όσο και σε πολυμερείς οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, ακόμα και υπερεθνικά μορφώματα όπως η ΕΕ με την επικύρωση της συνθήκης του Μάαστριχτ (Dixon, 2000, σσ. 74-80). Βέβαια, το Ινστιτούτο Οικονομικών υποθέσεων και το Κέντρο Μελετών Πολιτικής βρίσκονταν σε κοινό δρόμο για τον μετασχηματισμό του Συντηρητικού κόμματος σε μια νεοφιλελεύθερη παράταξη που ασπάζεται τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Το Κέντρο Μελετών Πολιτικής ιδρύθηκε αμέσως μετά τις δύο διαδοχικές ήττες των Συντηρητικών, κυρίως για την «αναγέννηση» του κόμματος και την σφυρηλάτηση μιας νέας ιδεολογικής βάσης με σκοπό να

πρωταγωνιστήσε στην πολιτικοοικονομική ζωή (Dixon, 2000, σσ. 83-86). Άλλη μια δεξαμενή σκέψης που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην νεοφιλελεύθερη πολιτική όχι μόνο της Βρετανίας αλλά και των ΗΠΑ, με συγκεκριμένη πολιτική χροιά σε σχέση με τις άλλες δύο, ήταν το Ινστιτούτο Άνταμ Σμιθ. Το Ινστιτούτο Άνταμ Σμιθ ασπαζόταν τις νεοφιλελεύθερες αρχές και από το 1987 προσέφερε τις υπηρεσίες και τις δεξιότητες των συνεργατών του σε όσους τις ζητούσαν. Το Ινστιτούτο είχε εντυπώσει στον τομέα των ιδιωτικοποιήσεων κάτι που σαγήνευσε ακόμα και Ασιάτες πολιτικούς και οικονομολόγους.

Το Ινστιτούτο ήθελε να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην Μεγάλη Βρετανία μιμούμενο το Ίδρυμα Κληρονομιάς στις ΗΠΑ, με σκοπό να προσδώσει ιδεολογικό υπόβαθρο σε πολιτικούς ώστε να προωθηθούν τα πεπραγμένα και οι πολιτικές του. Ο Pirie και ο Butler δύο επιφανείς εμπνευστές και πρωταγωνιστές του Ινστιτούτου ήθελαν να προσδώσουν μια διαφορετική χροιά, σε σχέση με τις άλλες δύο δεξαμενές σκέψης. Επιδίωξαν δηλαδή όχι μόνο την διαμόρφωση της ιδεολογικής βάσης αλλά κυρίως πρακτικές εφαρμογές αυτής, προς τους «μαχητές» της νεοφιλελεύθερης επανάστασης. Εντούτοις το Ινστιτούτο Άνταμ Σμιθ καταλαμβάνει κοινή ιδεολογική θέση με τις άλλες δύο δεξαμενές σκέψης καθώς έχει την καθοδήγηση από κοινούς διανοούμενους και ακαδημαϊκούς διαδραματίζοντας μείζονος σημασίας ρόλο στην δεκαετία του 1980 μέσω του ρόλου των επαναστατών ακτιβιστών του (Dixon, 2000, σσ. 101-109). Οι μετέπειτα κυβερνήσεις της Thatcher ιδιαίτερα την δεκαετία του 1980 υπήρξαν ένθερμοι υποστηρικτές του Ινστιτούτου καθώς υποστήριζαν τους ακτιβιστές του και κατά επέκταση προσπάθησαν να επηρεάσουν κάθε πλευρά του συντηρητικού πολιτικού φάσματος όσον αφορά το πρόγραμμα που ακολούθησε η ίδια η Thatcher μέσω των απορρυθμίσεων και των ιδιωτικοποιήσεων (Burton, 1987, pp. 21-29). Το Ινστιτούτο Άνταμ Σμιθ θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί βασικός πυλώνας αυτής της έμπνευσης. Μόλις οι Συντηρητικοί κατέλαβαν την εξουσία η Thatcher με την ενστικτωδώς συντηρητική πολιτική της κατάφερε να την εναρμονίσει, εμπνευσμένη από τις διδαχές και το θεωρητικό υπόβαθρο των δεξαμενών σκέψης (Harvey, 2007, σ. 89). Η Thatcher, όπως ανέφερε αργότερα, συλλογιζόταν ένα κράτος φιλικά προσκείμενο προς την ελεύθερη αγορά, συρρικνωμένο με μοναδική υποχρέωση να τηρεί τον συνταγματικό άγραφο νόμο, στον αντίποδα της καθεστηκυίας κατάστασης ενός «σοσιαλιστικού» κράτους που κυβερνούν η νομενκλατούρα των συνδικάτων και μια δύσκαμπτη γραφειοκρατία (Thatcher, 1995, p. 150). Οι νεοφιλελεύθεροι διανοούμενοι εστίασαν στο να εδραιώσουν το ιδεολογικό τους υπόβαθρο στην Μεγάλη Βρετανία και ύστερα να σφυρηλατήσουν ένα εποικοδόμημα διεθνώς. (Dixon, 2000, σ. 121).

Στις ΗΠΑ οι συνθήκες ήταν πολύ διαφορετικές σε σύγκριση με την Μεγάλη Βρετανία, κάτι που επαληθεύεται κυρίως από το γεγονός πως δεν είχε εναρμονιστεί κάποιος πολιτικός φορέας με τις συνδικαλιστικές διδαχές όπως το Εργατικό κόμμα, και οι ΗΠΑ δεν είχαν ένα ισχυρό κράτος πρόνοιας (Henig, 1989, pp. 649-670) ούτε ισχυρά εργατικά συνδικάτα. Το κράτος πρόνοιας και η ισχύς του στηρίζονταν από τους θεμέλιους λίθους της βρετανικής οικονομίας όπως τα ανθρακωρυχεία, τη

χαλυβουργία και την αυτοκινητοβιομηχανία, τα οποία ήταν εθνικοποιημένοι τομείς. (Harvey, 2007, σ. 87). Στην περίπτωση των ΗΠΑ ο Reagan ανήλθε στην εξουσία την δεκαετία του 1980 (Krieger, 1987, pp. 177-196) με γόνιμο έδαφος για την εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και την επίτευξη της «ελευθερίας», η οποία εκφραζόταν μέσω ενός καλού επιχειρηματικού πλαισίου το οποίο ήταν εμπνευσμένο από το καθεστώς που επικρατούσε την δεκαετία του 1970 στην κρίση της Νέας Υόρκης (Harris, 1977, pp. 351-365). Η κρίση της Νέας Υόρκης αποτέλεσε ένα προμήνυμα για τις νεοφιλελεύθερες τάσεις της Ρεπουμπλικανικής παράταξης υπό τον Reagan στηριζόμενο από την επιχειρηματική ελίτ και τις δεξαμενές σκέψης. Εξίσου το Ρεπουμπλικανικό κόμμα γαλουχήθηκε σε ένα νέο ιδεολογικό οπλοστάσιο ως η μοναδική λύση για την «ελευθερία» η οποία είναι η «πολιτιστική» λέξη κλειδί η οποία «σαγηνεύει» και έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον από πολλούς προέδρους των ΗΠΑ με κίνητρο την λαϊκή αρέσκεια. Το νέο αυτό ιδεολογικό οπλοστάσιο δεν απευθυνόταν μόνο στην μικρή συντηρητική βάση του Ρεπουμπλικανικού κόμματος αλλά είχε σκοπό να λάβει ισχυρή πολιτική βάση διευρύνοντας την, για να καταφέρει να είναι στέρεο στην εξουσία με λαϊκή υποστήριξη, συμμαχώντας με την Χριστιανική Δεξιά. Η οξύμωρη αυτή βάση που διαμορφώθηκε υποστήριξε πως δεν φταίνε οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές που πρεσβεύουν την ελευθερία αλλά η δράση των Δημοκρατικών οι οποίοι χρησιμοποίησαν την κρατική εξουσία και υπονόμισαν την ελευθερία των Αμερικανών πολιτών, για να παράσχουν βοήθεια σε άλλες κοινωνικές ομάδες. Ουσιαστικά μέσα από μια τέτοια ρητορική και την υποστήριξη της από νεοσυντηρητικούς διανοούμενους, τα οικονομικά ζητήματα μέσω της συνεχόμενης ενδυνάμωσης των εταιρειών περιθωριοποιήθηκαν και εστιάστηκε η προσοχή περισσότερο σε πολιτιστικά θέματα. Η νέα κομματική βάση υπονόμισε την φιλελεύθερη συναίνεση του κρατικού παρεμβατισμού εκθειάζοντας την οικονομική ελευθερία ενώ αγνόησε την πολιτιστική διείσδυση του εταιρικού και πολιτιστικού κερδοσκοπικού στοιχείου (Harvey, 2007, σσ. 78-81).

2.3. Θατσερική οικονομική πολιτική

Με την άνοδο του Συντηρητικού κόμματος στην εξουσία στις 4 Μαΐου του 1979 έγινε αισθητή η αλλαγή στάσης των δεξαμενών σκέψης της νέας κυβέρνησης της Thatcher με «θηρσκειά» τον Μονεταρισμό, (Mazower, 2013, σ. 316) απεμπολώντας ουσιαστικά τις υπερκομματικές διδαχές. Παρά τις συνεχείς διακηρύξεις της ανεξαρτησίας τους οι ριζοσπαστικοί διανοούμενοι στήριξαν αμέριστα τις συντηρητικές προσπάθειες (Dixon, 2000, σ. 112). Πολλοί το θεώρησαν μια ιστορική στιγμή, μια δικαίωση της ιστορίας. Οι διδαχές της συρρίκνωσης του κράτους στην οικονομία και ο περιορισμός του στην ισοσκέλιση του

προϋπολογισμού, έγιναν το επίσημο δόγμα της Βρετανίας (Cockett, 1995, p. 229). Εντούτοις η Μεγάλη Βρετανία ήταν αρκετά κλονισμένη από τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις. Με την άνοδο των Συντηρητικών στην εξουσία, με αναγεννημένη πολιτική ατζέντα και «νέο» ιδεολογικό-οικονομικό πρόσημο, το αρχικό βαρίδι της πολιτικής τους εστιάστηκε στην πάταξη του πληθωρισμού και την καταπολέμηση της ύφεσης (Burton, 1987, pp. 21-29). Η Thatcher βαθύτατα επηρεασμένη από τις δεξαμενές σκέψης και από τους Friedman και Hayek (Pettinger, 2017) εστίασε αρχικά στην χαλιναγώγηση του πληθωρισμού και στην απορρύθμιση όλων εκείνων των θεσμών και των ρυθμίσεων της προηγούμενης περιόδου, ώστε να μην παρισφρεύουν και να μην διαστρεβλώνουν τις τιμές και τους μισθούς, με το επιχείρημα πως μπορεί κάτι τέτοιο να ορθολογικοποιηθεί μέσω της αγοράς.

Η πολιτική της Thatcher εστιάστηκε στην μεταβολή των οικονομικών της προσφοράς (Pettinger, 2017), δηλαδή τον περιορισμό του κρατικού τομέα, την ιδιωτικοποίηση (Johnson, 1991, pp. 12-14) του βιομηχανικού δημόσιου τομέα και την αναδιάρθρωση της φορολογικής και εργασιακής πολιτικής όπως είχε θεσπιστεί μέχρι τότε, καθώς και τον περιορισμό των κρατικών δαπανών. Με βάση τη Νεοφιλελεύθερη αυτή πολιτική της, η Thatcher διατεινόταν πως μόνο με την μείωση του πληθωρισμού είναι δυνατόν να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη (Miller, 1981, pp. 315-379). Όσον αφορά το δημόσιο έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού η Thatcher μέσω των ιδιωτικοποιήσεων προέβη σε περικοπές για την μείωσή του, τονώνοντας την ιδιωτική πρωτοβουλία και θεσμοθετώντας όρια στα ανώτατα κλιμάκια δημόσιου δανεισμού και των κρατικών δαπανών (Reitan, 2004, p. 30). Ό,τι είχαν θεσμοθετήσει οι προηγούμενες κυβερνήσεις στο πλαίσιο του κράτους πρόνοιας για την ευημερία του πληθυσμού, είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του ελλείμματος (Fry, 1984, pp. 322-335).

Η κυβέρνηση των Συντηρητικών εφάρμοσε ένα «νέο» σχετικά, φιλελεύθερο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων, καινοτόμο σε σύγκριση με τις τρεις μεταπολεμικές δεκαετίες, το οποίο είχε στόχο να ανατρέψει κάθε σοσιαλδημοκρατική μέθοδο που είχε εφαρμοστεί μέχρι τότε (Gamble, 1988, pp. 1-20), με γνώμονα την ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η πολιτική ατζέντα εστιάστηκε στις ιδιωτικοποιήσεις των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων και στην ιδιωτικοποίηση τομέων με στόχο την ενίσχυση της παραγωγικότητας, την μείωση της παρέμβασης του δημόσιου τομέα στον ιδιωτικό, την κεφαλαιακή πρωτοβουλία, την καινοτομία, και την μείωση των δημόσιων δαπανών (Meltzer, 1988, pp. 528-540). Βασική πολιτική για την «αναγέννηση» της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και της ανταγωνιστικότητας ήταν η απορρύθμιση και η αλλαγή στην εργασιακή νομοθεσία που ισχυροποιούσε τα συνδικάτα έναντι του ιδιωτικού κεφαλαίου (Krieger, 1987, pp. 177-198).

Σταδιακά η δύναμη της τοπικής αυτοδιοίκησης και των συνδικάτων συρρικνώθηκε τόσο πολιτικά όσο και συνδικαλιστικά, κυρίως μέσα από μια ιδεολογική μεταρρύθμιση και σύσταση ενός διαρθρωμένου νομικού νεοφιλελεύθερου θεσμικού πλαισίου. Με αυτή ουσιαστικά την αποσάθρωση θεσπίστηκε ένα νέο δόγμα

ευελιξίας του ιδιωτικού τομέα και των επιχειρήσεων μέσω της εργασιακής προσωρινότητας, που είχε ως αποτέλεσμα την μαζική ανεργία (Dixon, 2000, σ. 126). Με την απορρύθμιση του δημόσιου τομέα και την χαλιναγωγήσή του μέσω πιο σφιχτής νομισματικής πολιτικής (Pettinger, 2017) έγινε προσπάθεια μείωσης του πληθωρισμού. Οι Συντηρητικοί επί πρωθυπουργίας Thatcher τη δεκαετία του 1980 εξήγγειλαν επίσημα την σφιχτή νομισματική πολιτική από την Κεντρική Τράπεζα, με κίνητρο την ενδυνάμωση της στερλίνας (Pettinger, 2017) η οποία είχε αποδυναμωθεί διεθνώς λόγω του αυξημένου πληθωρισμού, υποστηρίζοντας επίσης πως η προσφορά χρήματος θα ρυθμίζεται από το ύψος του επιτοκίου της τράπεζας (Miller, 1981, pp. 315-379). Τα υψηλά επιτόκια μεταφράζονταν σε υψηλή ανεργία καθώς την πενταετία 1979-1984 τα συνδικάτα είχαν χάσει το 17% των μελών τους, αποδυναμώνοντας ουσιαστικά την εργατική τάξη (Harvey, 2007, σ. 91). Ο έλεγχος του ελλείμματος και του κρατικού δανεισμού θα γινόταν μόνο μέσω της μεταβολής της φορολογίας, μέσα από έμμεσες διαδικασίες φορολόγησης (Miller, 1981, σσ. 315-379).

Το επισφράγισμα της νεοφιλελεύθερης πολιτικής της Thatcher πέρα από την εξόντωση των απεργών ανθρακωρύχων (Reichner, 1996, pp. 353-371), ήταν το άνοιγμα της εγχώριας αγοράς σε διεθνές επίπεδο αφήνοντας απροστάτευτες τις Βρετανικές βιομηχανίες στον ανταγωνισμό. Η Thatcher αφάνισε την προηγούμενη παραδοσιακή ραχοκοκαλιά της Βρετανικής οικονομίας καθιστώντας ουσιαστικά την Μεγάλη Βρετανία ένα φορολογικό παράδεισο διεθνών επενδυτών. Μέσω αυτών των πολιτικών, διεθνείς επιχειρήσεις αγόρασαν περιουσιακά στοιχεία, δημιουργώντας το αυτόνομο «δικό» τους εργασιακό καθεστώς ευέλικτων προγραμμάτων, καθώς δέχονταν μη συνδικαλισμένους εργάτες με χαμηλά ημερομίσθια. Σταδιακά και μετά την ολοκλήρωση της θητείας της Margaret Thatcher, ο πληθωρισμός είχε μειωθεί, οι απεργιακές διαμαρτυρίες και η δύναμη των συνδικάτων είχαν εξοντωθεί, και είχε διαμορφωθεί ένα κλίμα συναίνεσης με την αποδοχή της μεσαίας τάξης, η οποία απολάμβανε ένα καθεστώς οικιακής ιδιοκτησίας και επιχειρηματικών ευκαιριών. Το εφαρμοσμένο σύστημα ιδιωτικοποιήσεων το οποίο είχε εφαρμόσει η Thatcher έλαβε χώρα με ταχείς ρυθμούς με το επιχείρημα πως η κατάσταση θα ήταν μη αναστρέψιμη. Στο εσωτερικό του κόμματος δημιουργήθηκαν τριβές σχετικά με την έκταση των ιδιωτικοποιήσεων σε «ευαίσθητους» τομείς όπως της υγείας και της παιδείας. Το κίνητρο της κυβερνητικής πολιτικής ήταν η απαλλαγή των κρατικών ευθυνών και η «αφύπνιση» του ιδιωτικού κινήτρου, κάτι που καθυστέρησε λόγω ιδιοσυγκρασιακών και παραδοσιακών προτύπων της Βρετανικής κοινωνίας (Harvey, 2007, σσ. 92-94). Η επανάσταση αυτή, είχε βαθιά απήχηση στην κουλτούρα του Βρετανικού λαού, λόγω του ελεύθερου εμπορίου και της άνθησης της καταναλωτικής κουλτούρας, μέσω της ανάδειξης του Σίτυ του Λονδίνου ως ένα χρηματοπιστωτικό κέντρο (Harvey, 2007, σ. 95).

Τα αποτελέσματα τέτοιου είδους νεοφιλελεύθερων πολιτικών επέφεραν αρκετά δεινά στις πραγματικές συνθήκες μισθωτής απασχόλησης στην Βρετανία, στην οποία ακόμα και σήμερα πολλοί εργαζόμενοι βρίσκονται στην αγορά εργασίας χωρίς κάποια ασφαλιστική κάλυψη. Αυτή η Βρετανική πραγματικότητα έγινε

προσπάθεια να επικρατήσει και διεθνώς. Για τους θιασώτες αυτού του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού» το πείραμα της Βρετανίας πρέπει να αποτελεί παράδειγμα (Dixon, 2000, σ. 127). Όταν η ίδια η Thatcher ρωτήθηκε τι έχει αλλάξει η κυβέρνησή της, απάντησε κτητικά: «Τα πάντα, προσφέραμε μια νέα κατεύθυνση και ευνοήσαμε τη σχέση ανάμεσα στο άτομο και στο κράτος» (Gilmour, 1993, p. 131). Το Νεοφιλελεύθερο αγγλοσαξονικό μοντέλο εμφυτεύτηκε τόσο βαθιά που δεν άφησε περιθώρια στους επίγονους πολιτικούς να ελιχθούν με διαφορετικά ιδεολογικά πρόσημα, όπως οι Antony Blair (Μεγάλη Βρετανία) και Bill Clinton (ΗΠΑ), οι οποίοι συμβιβάστηκαν πολιτικά στα νέα δεδομένα.

2.4. Η οικονομική πολιτική του Reagan στις ΗΠΑ

Με την έλευση του Reagan στην προεδρία των ΗΠΑ, ανέτειλε μια νέα εποχή, μέσω της υποσκέλισης του κράτους στην οικονομία και της εφαρμογής μονεταριστικών πολιτικών στην νομισματική πολιτική οι οποίες επηρεάστηκαν από τις διδαχές του Milton Friedman (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ, 2009, σσ. 1-48), της σχολής του Σικάγο και το American Enterprise Institute (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σ. 162). Πρωταρχικός στόχος της νέας πολιτικής που εφάρμοσε ήταν η απεμπλοκή του κράτους από την οικονομία λέγοντας χαρακτηριστικά το 1981 πως «τα οικονομικά προβλήματα δεν μπορεί να τα λύσει η κυβέρνηση στην παρούσα κρίση, γιατί η κυβέρνηση είναι το πρόβλημα» (DeMichele, 2017). Στην ατζέντα του Reagan βασικό ρόλο έπαιξε η μείωση του ελλείμματος το οποίο είχε αυξηθεί, παρά το διογκωμένο κράτος πρόνοιας (όχι αντίστοιχο του μεγέθους της Βρετανίας) το οποίο είχε θεσμοθετηθεί από το New Deal αλλά και από την ένταση του Ψυχρού πολέμου. Το κράτος πρόνοιας στις ΗΠΑ είχε αυξήσει την δράση ιδιαίτερα επί προεδρίας Kennedy (O'Connor, 1998, pp. 37-61). Ο Reagan, πολέμιος του «κρατισμού» της περιόδου στις ΗΠΑ, υποστήριξε πως για την οικονομική στασιμότητα πέρα από την πετρελαϊκή κρίση, μεγάλη ευθύνη είχαν και η πολιτική υψηλής φορολογίας που υποσκέλιζαν την επιχειρηματικότητα και επένδυαν στις κρατικές παροχές, αποδυναμώνοντας το κίνητρο εύρεσης εργασίας από πλευρά των πολιτών (Shogan, 2004, pp. 1-21). Ο Reagan επηρεασμένος τόσο από την μονεταριστική πολιτική στην Βρετανία όσο και από τις διδαχές του Friedman ήθελε να ενισχύσει τον ρόλο των οικονομικών της προσφοράς, για να δώσει κίνητρο στον επιχειρηματικό κόσμο για καινοτομία, καθώς και να αναζωογονήσει το ανταγωνισμό, κάνοντας φορολογικές περικοπές (Prasad, 2006, pp. 45-62). Λόγω όμως του διευρυνόμενου ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, προέβη στην διεύρυνση της φορολογικής βάσης (Krieger, 1982, p. 24). Αμέσως η κυβέρνηση προέβη σε μείωση των επιδομάτων ανεργίας ύψους 32% καθώς και μείωση των δαπανών του δημοσίου, καταργώντας

κάθε είδους επίδομα σε άπορους πολίτες (O'Connor, 1998, pp. 37-61). Επίσης μειώθηκε ο ανώτατος συντελεστής φορολόγησης για τα ανώτερα φορολογικά κλιμάκια από 78% σε 28% (Harvey, 2007, σ. 83). Η πολιτική της αποβιομηχανοποίησης των Βόρειων Πολιτειών και η μετατόπισή τους στον Νότο που υπήρχαν φορολογικά κίνητρα, καθώς δεν υπήρχαν οργανωμένα συνδικάτα, έπληξε τους εργατές των Βόρειων Πολιτειών προβαίνοντας σε διαδηλώσεις, και απειλώντας τους ουσιαστικά ότι θα κλείσουν τις εγκαταστάσεις των εταιρειών πυροδοτώντας ακόμα περισσότερο την κατάσταση.

Εκεί ίσως που να κερδίστηκε η «μάχη» ήταν στην δομή της γραφειοκρατίας των συνδικάτων σε σχέση με την ευελιξία που προωθούσε ο νεοφιλελευθερισμός. Η εξειδίκευση των εργατών πάνω στις εργασιακές τους πρακτικές ήταν το νέο success story στην αγορά εργασίας, περνώντας σταδιακά στην συνείδηση του κόσμου ευρύτερα, και των εργατών συγκεκριμένα. Αυτή η πολιτική δημιούργησε πραγματικά μια συσώρευση κεφαλαίου και εργατών με ευέλικτα προγράμματα και συμπεσιμένους μισθούς.

Κατά τον Harvey τα ωφέλη της παραγωγής και της εξειδίκευσης που προέκυπταν από την ευελιξία στην κατανομή της εργασίας κατέληγαν εξ ολοκλήρου στο κεφάλαιο (Harvey, 2007, σσ. 84-85). Μέσα σε μια δεκαετία πριν την εκλογή Κλίντον στην προεδρία των ΗΠΑ η Ρεπουμπλικανική πολιτική κατάφερε να μειώσει ποσοστό της τάξης 6% στις κοινωνικές παροχές, σε είδη φαρμακευτικής περίθαλψης και συνταξιοδοτικές δαπάνες. Αυτή η μείωση έπληξε τον Αμερικάνικο λαό και ιδιαίτερα εκείνους που εξαρτώνταν άμεσα από τις κρατικές παροχές, καθώς οι ανάγκες τους εκτοξεύτηκαν στο τετραπλάσιο της προηγούμενης περιόδου από ποσοστό του 26% σε ποσοστό 68%. Η πολιτική που εφάρμοσε ο Reagan διέφερε πολύ από τους προκατόχους του, και απεμπόλισε μεγάλο μέρος των κρατικών παροχών που είχε δομηθεί τις μεταπολεμικές δεκαετίες. (O'Connor, 1998, p. 50) Τα ανώτατα φορολογικά κλιμάκια μειώθηκαν αισθητά το 1981 στις ανώτερες τάξεις. Δημιουργήθηκαν μεγάλα δημοσιονομικά ελλείματα, ο δείκτης χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από 20,8% το 1973 σε 36,9% το πρόσφατο 2005, σε συνδυασμό με τις αυξήσεις των κρατικών επιτοκίων από 7,5% σε 15,6% (Palley, 2008, p. 21). Σε μικρότερο ποσοστό στους χαμηλόμισθους, ενώ μέσα σε μια πενταετία με έναν νέο φορολογικό νόμο που ψηφίστηκε στις ΗΠΑ, στα ανώτερα φορολογικά κλιμάκια ο συντελεστής φορολόγησης μειώθηκε περαιτέρω της τάξης του 28% ενώ στους χαμηλόμισθους αυξήθηκε γύρω στο 15% (Meltzer, 1988, pp. 534-535). Αυτό όμως που απασχολούσε σοβαρά την πολιτική των Ρεπουμπλικανών ήταν το διευρυμένο έλλειμα το οποίο έγινε και η αιτία φορολογικής μεταρρύθμισης. Ουσιαστικά, έγινε ανάκλυση της φορολογικής ελάφρυνσης, και θεσμοθετήθηκε ένας φόρος της τάξης 10% στα εταιρικά μερίσματα. Η πολιτική αυτή επανήλθε στο προσκήνιο, λόγω του κρατικού ελλείματος που αυξανόταν, σκεπτόμενοι και την φλέγον περίοδο του Ψυχρού πολέμου ανάμεσα σε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ (O'Connor, 1998, pp. 37-61).

Η κυβέρνηση των Ρεπουμπλικανών προέβη σε ιδιωτικοποιήσεις σε τομείς της οικονομίας που ανήκαν στο κράτος και όπου υπήρχε γενικά έντονη δημόσια

δραστηριότητα. Αυτή η απορρύθμιση της οικονομίας είχε εφαλτήριο την προεδρία Carter ο οποίος προσπάθησε να επενδύσει στον ανταγωνισμό της οικονομίας, ενώ αντίθετα ο Reagan εστίαζε στην μείωση της κρατικής παρέμβασης (Henig, 1989, p. 661). Στις ΗΠΑ όπως και στην Μεγάλη Βρετανία ακολουθήθηκε εκτενώς πολιτική ιδιωτικοποιήσεων σε κρατικοποιημένους τομείς της οικονομίας και των περουσιακών στοιχείων του κράτους. Μείζονος σημασίας αποτέλεσε η διαφορά ανάμεσα στις δύο χώρες καθώς η Μεγάλη Βρετανία είχε στηρίξει μεταπολεμικά τους βασικούς τομείς της οικονομίας στο κράτος και ήταν πιο επιρρεπής σε πολιτικές και συνδικαλιστικές αντιδράσεις όσον αφορά στην ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ οι οποίες κατείχαν λίγες βιομηχανίες και περουσιακά στοιχεία μεταπολεμικά. Η κυβέρνηση Reagan προέβη σε ιδιωτικοποιήσεις στρατιωτικών βάσεων και διάφορων πηγών ενέργειας (Linowes, 1988, pp. 1-2). Εκείνο όμως που καθήλωσε την οικονομία των ΗΠΑ σε ύφεση εκείνη την περίοδο ήταν το «σοκ» Βόλκερ. Ο Βόλκερ διοικητής εκείνη την περίοδο στη Fed υπό προεδρία Carter (London, 2013) αύξησε το ονομαστικό επιτόκιο από αρνητικό σε θετικό σε μια νύχτα για να χαλιναγωγήσει τον πληθωρισμό (Dumenil, 2017, σ. 16). Μια τέτοια κίνηση ανέτρεψε την οικονομική τάξη, καθώς το 1981 το επιτόκιο σταθεροποιήθηκε στο 20% δημιουργώντας μια παρατεταμένη ύφεση η οποία αποδυνάμωνε τα συνδικάτα και το εργασιακό καθεστώς αφήνοντάς το απροστάτευτο και φέρνοντας χώρες ωφειλέτες στο χείλος της χρεοκοπίας. Αυτή η πολιτική είχε σαν αποτέλεσμα την υποσκέλιση του θεσμοθετημένου από την δεκαετία του 1930 New Deal, το οποίο βρισκόταν στα πρότυπα πολιτικής πλήρους απασχόλησης και περιορίστηκε προς όφελος της πάταξης του πληθωρισμού (Harvey, 2007, σσ. 50-51). Εν κατακλείδι ακριβώς σε αυτό το σημείο έγκειται η σύμπτωση της πολιτικής του Reagan και της Thatcher, δηλαδή στην πάταξη του πληθωρισμού, καθώς και ολόκληρης της νεοφιλελεύθερης επανάστασης (Miller, 1981, pp. 327-329). Τα αποτελέσματα στην παγκόσμια οικονομία όσον αφορά την ανεργία και τη συμπίεση των μισθών με την απορρύθμιση και την έξαρση της κρίσης της χρηματιστικοποίησης (Epstein, 2005, pp. 3-16), συντάραξαν συθέμελα κάθε πτυχή του προηγούμενου οικονομικού μοντέλου με την ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου διεθνώς.

2.5. Συμπεράσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο έγινε μια προσέγγιση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών που ακολουθήθηκαν τόσο από την Thatcher στην Βρετανία όσο και από τον Reagan στις ΗΠΑ και του πολιτικοοικονομικού αντίκτυπου που είχε η παρόμοια οικονομική πολιτική κυρίως στην εγχώρια αγορά. Όπως κατέστη σαφές η οικονομική πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων στην Βρετανία και η απορρύθμιση της αγοράς, είχαν κίνητρο την ανταγωνιστικότητα του ιδιωτικού τομέα και την προσέλκυση του ξένου κεφαλαίου. Επίσης, διατυπώθηκε πως η χώρα βρισκόταν στο έλεος του υψηλού πληθωρισμού και της υψηλής ανεργίας. Η εφαρμογή της σφιχτής νομισματικής πολιτικής με την άνοδο του επιτοκίου είχαν σαν αποτέλεσμα τη μείωση του πληθωρισμού αλλά και την εκτόξευση της ανεργίας, κάτι που έπληξε τους εισοδηματικά ασθενέστερους. Στις ΗΠΑ επί Reagan, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές βρήκαν γόνιμο έδαφος με επώδυνες συνέπειες για τους ασθενέστερους. Ο Reagan επηρεασμένος από τις Μονεταριστικές πολιτικές του Friedman και το επιτόκιο σταθεροποιημένο στο 20% το 1982 προέβη σε φορολογικές περικοπές των ανώτερων εισοδηματικών κλιμακίων και των επιχειρήσεων, κάτι το οποίο αναθεώρησε σύντομα λόγω του αρνητικού ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αυτές οι νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές δημιούργησαν δυσφορία σε μεγάλο μέρος της εργατικής τάξης.

3. Αποτελέσματα της Νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής

3.1. Εισαγωγή

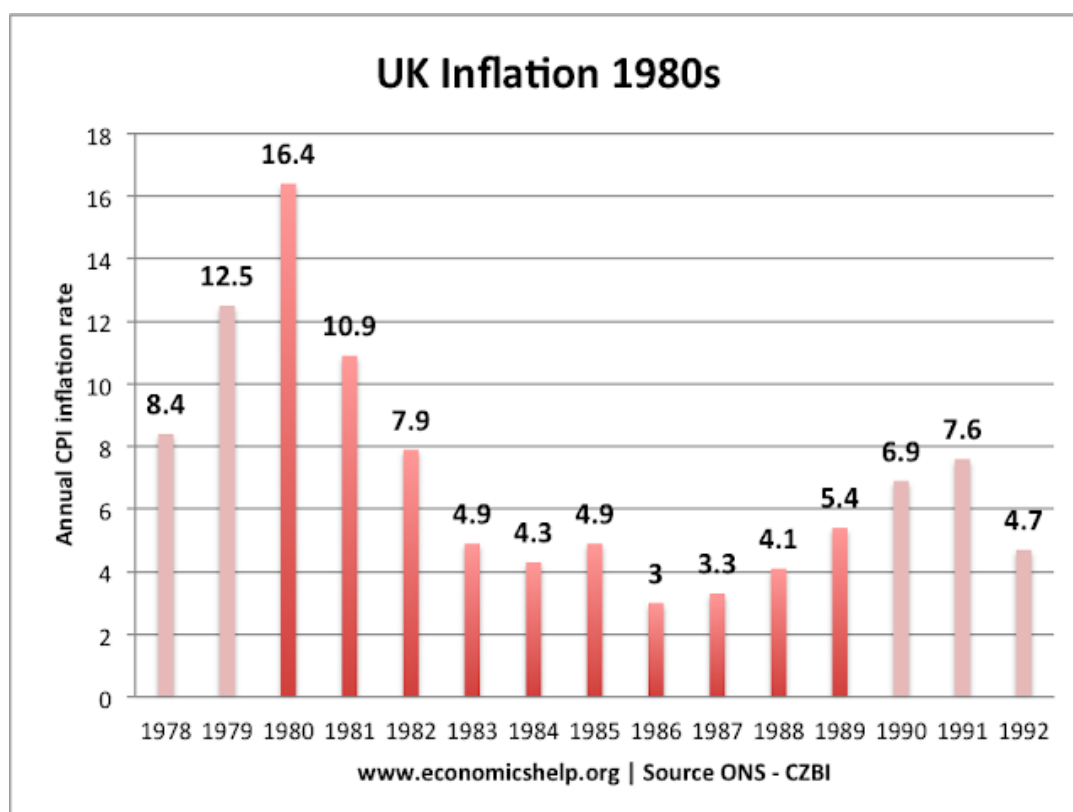
Στον παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών που έλαβαν χώρα στην Βρετανία. Αναλύεται αν αυτές οι πολιτικές, εμπνευσμένες από τον Μονεταρισμό στην οικονομική πολιτική είχαν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, τόσο στην οικονομική ανάπτυξη αναφορικά με το ποσοστό ανεργίας, όσο και στην μείωση του πληθωρισμού. Επίσης, εξετάζεται αν αυτή η νέα ορθοδοξία της σφιχτής νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής πέρα από την μείωση σταδιακά του πληθωρισμού, είχε σαν αποτέλεσμα την κοινωνική συναίνεση και αποδοχή.

3.2. Αποτίμηση μακροοικονομικών τάσεων του «υπαρκτού νεοφιλελευθερισμού»

Όπως φανερώνουν όλα η πρωταρχική πολιτική της Thatcher και του Reagan ήταν η χαλιναγώγηση του πληθωρισμού κάτι που επετεύχθη στην Μεγάλη Βρετανία, όχι όμως σύμφωνα με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Δηλαδή ο πληθωρισμός από το 12,5% που βρισκόταν στα μέσα της δεκαετίας του 1970 κατάφερε μέσω της σφιχτής νομισματικής πολιτικής να πέσει μόλις στο 7,9% το 1982 (Pettinger, 2017), και σε ποσοστό της τάξης του 3.3% το 1987. Η μείωση του πληθωρισμού μέσω της σφιχτής νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής είχε ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της στερλίνας, με αποτέλεσμα την βαθιά ύφεση του 1981 (Pettinger, 2017). Εν συνεχεία όπως αναφέρει ο Johnson η αύξηση των βαθμών παραγωγικότητας εργασίας, που σύμφωνα με την νεοφιλελεύθερη θεωρία έδινε αισιόδοξα μηνύματα για την οικονομία και το παραγόμενο προϊόν, έδειξε αμυδρά βελτίωση από το 2% σε 2,5% επί Thatcher, ενώ ο δε αριθμός των ελεύθερων επαγγελματιών είχε αυξηθεί και οι ρυθμοί παραγωγικότητας δεν ήταν τόσο αισθητοί όσο της προηγούμενης περιόδου (Johnson, 1991, p. 15). Στον βιομηχανικό τομέα η προσδοκώμενη αύξηση στην παραγωγικότητα της εργασίας από τις ιδιωτικοποιήσεις δεν ήταν στα ανταγωνιστικά επίπεδα και δεν έκλεινε την ψαλίδα μεταξύ άλλων Δυτικών οικονομιών. Το πρόβλημα της χαμηλής παραγωγικότητας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στα μακροοικονομικά μεγέθη της Βρετανικής οικονομίας (Pettinger, 2017), παραμένοντας σε χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με άλλες ανταγωνιστικές Ευρωπαϊκές και μη χώρες (Φωτόπουλος, 1993, σ. 75). Φανερά ήταν τα αποτελέσματα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην εργασία μέσω της εκτόξευσης της ανεργίας, όπως αναφέρει ο Johnson από 3% την δεκαετία του 1970

επί σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, σε ποσοστό 12% στα μέσα της δεκαετίας του 1980, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 3, όταν στην Ιαπωνία ήταν 2,5%, στις ΗΠΑ 7% και 6% στην Γερμανία. Η μονεταριστική πολιτική πάταξη του πληθωρισμού εκτόξευσε την ανεργία σε πρωτόγνωρα επίπεδα στην Βρετανία (Johnson, 1991, p. 50). Οι μακροοικονομικές προτεραιότητες σήμαναν την εγκατάλειψη της πλήρους απασχόλησης και της πάταξης του πληθωρισμού, που εφαρμόστηκε προς όφελος της ανεξαρτησίας των κεντρικών τραπεζών (Erstein, 2001, pp. 1-34).

Διάγραμμα 1: Πληθωρισμός στο Ηνωμένο Βασίλειο τη δεκαετία του 1980

Πηγή: Pettinger Tejvan-2017

Ένα παράδοξο των νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών τόσο σε ΗΠΑ όσο και σε Βρετανία ήταν το γεγονός πως με την αύξηση της ανεργίας, ενεργοποιήθηκε ο κρατικός τομέας για την παραχώρηση επιδομάτων κάτι που μανιωδώς τόσο η Thatcher όσο και ο Reagan προσπάθησαν να υποσκελίσουν. Κάτι τέτοιο δεν γινόταν άμεσα, αλλιώς θα ερχόντουσαν πιθανότατα σε σύγκρουση με τους ανέργους που είχαν αυξηθεί. Εντούτοις στην Βρετανία οι συνολικές κρατικές δαπάνες αυξήθηκαν, σε συνδυασμό με τις περικοπές στην εκπαίδευση και την υγεία. Το αποτέλεσμα των πολιτικών των ιδιωτικοποιήσεων πέραν του γεγονότος της αύξησης της ανεργίας, ήταν η αύξηση των φτωχών οι οποίοι από την περίοδο που εφαρμόστηκαν αυτές οι οικονομικές πολιτικές μέχρι την δεκαετία του 1990 διπλασιάστηκαν. Ο κλάδος της βιομηχανίας της μεταποίησης συρρικνώθηκε εξαιτίας της βαθιάς ύφεσης του 1981 (όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2) και εξαιτίας της

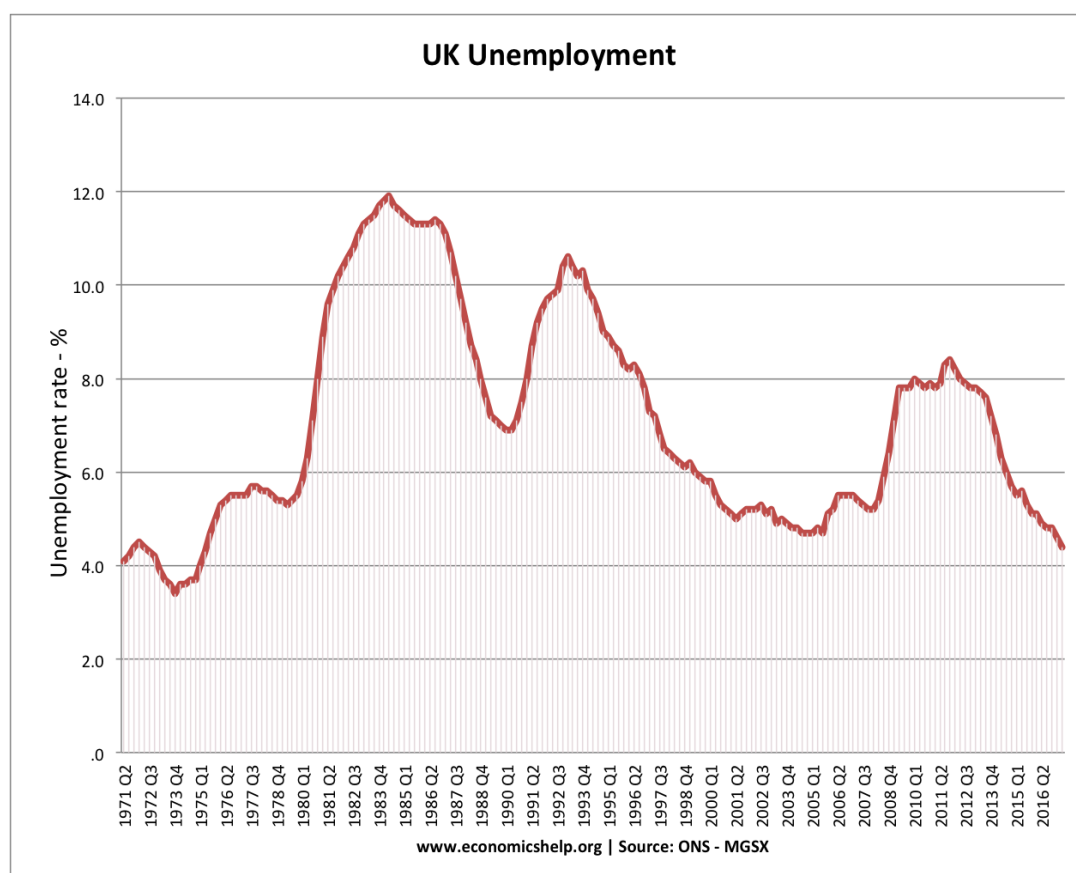
αποπληθωριστικής δημοσιονομικής πολιτικής (Pettinger, 2017) με μικρή άνοδο (1989-1991) στο 6% όταν άλλες χώρες είχαν ανοδική τάση. Με την συρρίκνωση της βιομηχανικής βάσης στην Βρετανία έγινε αντιληπτό ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις δεν ωφέλησαν τον βιομηχανικό τομέα και 1,7 εκατομμύρια θέσεις εργασίας υποσκελίστηκαν, δημιουργώντας (Φωτόπουλος, 1993, σσ. 76-77) ένα μείζονος σημασίας έλλειμα στο εμπορικό ισοζύγιο της βιομηχανίας μέχρι το 1990 (Johnson, 1991, p. 45). Εν κατακλείδι το ποσοστό ανάπτυξης της Μεγάλης Βρετανίας τη δεκαετία της Thatcher ήταν μόλις 2,2% (όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 2), όσο δηλαδή και της προηγούμενης περιόδου χωρίς ουσιαστικά να μεταβληθεί κάποιο ποσοστό στο ΑΕΠ της (Johnson, 1991, pp. 12-15). Όπως υποστήριξε ο Pierson δεν υπήρξε μεγάλη συρρίκνωση στο κράτος πρόνοιας, και οι δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν 42,5% το έτος 1977-1978 και 41,7% μόλις δέκα χρόνια αργότερα. Οι κοινωνικές δαπάνες δεν είχαν ουσιαστική μεταβολή καθώς ήταν στο 55,7% το 1977-1978 και δέκα χρόνια μετά διατηρήθηκαν στο 55,6%. Στο Βρετανικό ΑΕΠ το 1970, το 30% προερχόταν από τον τομέα της μεταποίησης αντιπροσωπεύοντας το 16,3% των παγκόσμιων εξαγωγών (Davis, 2017, pp. 27-51) ενώ το 2010 είχε πέσει σε ποσοστό 13%.

Διάγραμμα 2: Οικονομική ανάπτυξη στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1979 μέχρι το 2012

Πηγή: Pettinger Tejvan-2013

Διάγραμμα 3:Ανεργία στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1971 μέχρι το 2016

Πηγή: Pettinger Tejvan-2016

3.3. Μικροοικονομικές επιπτώσεις των ιδιωτικοποιήσεων

Η εμπειρία της Μεγάλης Βρετανίας δείχνει πως η ιδιωτικοποίηση δεν συνεπάγεται άμεσα την καλύτερη αποτελεσματικότητα της εκάστοτε επιχείρησης, πόσο μάλλον την εγγυημένη αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών της. Η νεοφιλελεύθερη θεωρία ουσιαστικά υποστηρίζει πως μέσω των ιδιωτικοποιήσεων των επιχειρήσεων, θα αυξηθεί η παραγωγικότητα (Filipovic, 2005, pp. 1-27). Μέσα από ένα είδος Δαρβίνειας λογικής οι ιδιωτικές επιχειρήσεις λειτουργούν με το καθεστώς της αποδοτικότητας, δηλαδή ένας διευθυντής πρέπει να εργάζεται για την απόδοση της επιχείρησης με γνώμονα το κέρδος της ή τα κέρδη των μετόχων. Ένας εργάτης για να μην χάσει τη δουλειά του πρέπει να γίνεται εξίσου πιο αποδοτικός, αλλά με έναν στατικό μισθό. Ουσιαστικά λοιπόν, και οι δύο θέσεις είναι αμφίβολες και είναι φυσικά αναπόφευκτο να είναι λιγότερο παραγωγικοί. Οι ιδιωτικοποιήσεις λοιπόν σε αρκετές επιχειρήσεις οδηγούν σε μεγαλύτερο ανταγωνισμό και πρέπει να παραμένουν ανταγωνιστικές στο εκάστοτε επίπεδο, για να μην πτωχεύσουν.

Ορισμένοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν πως δεν έγκειται στην ιδιοκτησία η ανταγωνιστικότητα είτε των δημόσιων είτε των ιδιωτικών επιχειρήσεων (Γεωργόπουλος, 2015, σσ. 128-148). Υποστηρίζουν πως σε καθεστώς περιορισμένου ανταγωνισμού οι ιδιωτικές εταιρείες μπορεί να μην είναι αποδοτικές. Η βρετανική εμπειρία, όπως αναφέρει ο Φωτόπουλος, φανερώνει ότι υπήρξε ενδελεχής απογοήτευση στο βρετανικό κοινό από τις ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις, κάνοντας αναφορά στην υπηρεσία παροχής νερού. Αναφέρει επίσης την υποβάθμιση των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων έναντι της αποδοτικότητας τους προς το ευρύτερο κοινό, σε συνδυασμό με τους υπέρογκους λογαριασμούς προς όφελος του ισοζυγίου τους με γνώμονα το κέρδος της επιχείρησης. Σε πολλά σημεία μπορούμε να παρατηρήσουμε πως η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων και οι διδαχές για ελευθερία βούλησης και εξάλειψη κάθε κρατικής παρέμβασης, υπονόμωε την δημοκρατική νομιμότητα αυτοδιοικητικά. Όπως διατείνεται ο Levitas η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων, δημιούργησε έναν διοικητικό συγκεντρωτισμό προς συμμόρφωση στο νεοφιλελεύθερο στρατόπεδο, δημιουργώντας μια θεμέλια αντίφαση της θεωρίας από την πράξη (Levitas, 1986, pp. 3-200).

3.4. Συμπεράσματα

Όπως γίνεται αντιληπτό η νεοφιλελεύθερη πολιτική στην Βρετανία δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα που προσδιόριζε η θεωρία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός της μικρής συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας καθώς μέσα σε μια δεκαετία οι κοινωνικές δαπάνες έμειναν σταθερές. Η ανεργία αυξήθηκε καθώς στην Βρετανία την περίοδο της πρωθυπουργίας της Thatcher υπήρχαν 3 εκατομμύρια άνεργοι. Το Βιομηχανικό ΑΕΠ και η παραγωγή συρρικνώθηκαν και εξωβελίστηκαν από τον διεθνή ανταγωνισμό. Υπήρξε πάρα ταύτα γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη του μεταβιομηχανικού τομέα των υπηρεσιών. Ο πληθωρισμός βέβαια χαλιναγωγήθηκε από ένα σημείο και μετά, αλλά όχι με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα με ποσοστό 7,9% το 1982. Η σφιχτή νομισματική και δημοσιονομική πολιτική ανατίμησαν την στερλίνα διεθνώς, δημιουργώντας αρνητικά αποτελέσματα στην μεταποιητική εξαγωγική βιομηχανία ενώ αύξησαν στο εσωτερικό την ανεργία, δημιουργώντας κοινωνική ασφυξία και αναβρασμό.

4. Τα αποτελέσματα της Νεοφιλελεύθερης στροφής στην παγκόσμια πολιτική οικονομία

4.1. Εισαγωγή

Η αλλαγή στην οικονομική ορθοδοξία αναδιάρθρωσε ουσιαστικά όλο το διεθνές πολιτικοοικονομικό γίγνεσθαι. Η νεοφιλελεύθερη στροφή υποσχόταν την πλήρη ατομική «ελευθερία» προς όφελος της κοινωνικής ευημερίας, προσπαθώντας ουσιαστικά την εξαφάνιση κάθε ψήγματος της προηγούμενης συναίνεσης. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται σημαντικές μεταβολές στην διεθνή σκηνή όπως τα αποτελέσματα της νέας οικονομικής πολιτικής στην εισοδηματική πολιτική και η δράση που είχε στην άμβλυνση της ανισότητας. Γίνεται μια σύγκριση ανάμεσα στις διδαχές της θεωρίας και των πεπραγμένων στις εκάστοτε πολιτικές. Επίσης, αναλύονται τα ποσοστά ανισοτήτων και παραγόμενου πλούτου στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού και ο ρόλος του χρηματοοικονομικού τομέα.

4.2. Νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και φονταμενταλισμός της αγοράς

Οι αρχικές επιπτώσεις του χρηματοπιστωτικού συστήματος είχαν εφιαλτήριο με το δίλλημα Τρίφιν. Η αρχιτεκτονική του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος Bretton Woods με σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων με το δολάριο μέσω του ΔΝΤ (Cohn, 2009, σ. 224) έκρυβε ένα βασικό μειονέκτημα. Οι εκροές δολαρίου περιόριζαν σταδιακά τις ΗΠΑ να μετατρέπουν το δολάριο σε χρυσό (Triffin, 1978). Οι πληθωριστικές τάσεις του συστήματος των ΗΠΑ σε συνδυασμό με την χρηματοδότηση νωρίτερα των πολεμικών συρράξεων στο Βιετνάμ είχαν σαν αποτέλεσμα το 1971 ο τότε πρόεδρος Richard Nixon να αναγγείλει το οριστικό τέλος της μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό. Οι ΗΠΑ είχαν ανάγκη από ρευστότητα, και αυτό δημιουργούσε αύξηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, εξαντλώντας ουσιαστικά την μετατρεψιμότητα του δολαρίου και τα αποθέματα χρυσού (Cohn, 2009, σ. 224) Εντούτοις το δολάριο είχε πλέον καταστεί παγκόσμιο αποθεματικό, συναλλακτικό νόμισμα (Ρουκανας, 2012, σ. 66). Αυτή ήταν η θεμέλια αλλαγή στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική δομή: Ο περιορισμός των ελέγχων στο κεφάλαιο, οι κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες, η δημιουργία χρηματοπιστωτικών προϊόντων, και κατά επέκταση η τεχνολογική επανάσταση και ο όγκος των πληροφοριών (O'Brien, 2010, σ. 290). Αυτή ήταν η αρχή του καθεστώτος της παγκοσμιοποίησης και ένα πρώιμο ψήγμα ομαλοποίησης του εδάφους για τον νεοφιλελευθερισμό (Dumenil, 2017, σσ. 15-16).

Από πολλούς θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού, υποστηρίχθηκε πως η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση (Crotty, 2004, σ. 56) αποτελεί την «φυσική» εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος και της ελευθερίας του ατόμου, ως βασικής οδού οικονομικής ανάπτυξης σε σχέση με την κρατική παρέμβαση (Williams, 2014, pp. 145-169). Το καπιταλιστικό σύστημα είχε χαλιναγωγηθεί από «σοσιαλιστικές» (Schmitter, 1985, pp. 32-62) πολιτικές υπονομεύοντας την λειτουργία της αγοράς. Όπως διατείνεται ο Χατζηκωνσταντίνου ο όρος εξέλιξη στην προκειμένη περίπτωση είναι υποκειμενικός και δεν εξαρτάται από μια αντικειμενική τεολογία του συστήματος, ως αναπόφευκτου. Θεωρεί λανθασμένη αυτή την προσέγγιση, με το επιχείρημα ότι η «επιβολή» νεοφιλελεύθερων τάσεων ήταν πολιτικής φύσεως απόφαση. Επισημαίνει πως ο όρος «παγκοσμιοποίηση» μέχρι σήμερα μπορεί να θεωρείται νεολογισμός αλλά έκανε αισθητή την παρουσία του κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα κυρίως με την μορφή του ιμπεριαλισμού (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σσ. 163-164). Ο Χατζηκωνσταντίνου αναφέρει ότι ο νεοφιλελευθερισμός δεν εκδηλώθηκε για λόγους πραγματικής πολιτικοοικονομικής χειραφέτησης του ατόμου ή πραγματικής ελευθερίας του εμπορίου με το επιχείρημα ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης του εμπορίου ήταν πολύ υψηλότεροι την περίοδο της Κευνσιανής συναίνεσης με 8,6% το 1950-1973 έναντι του 4,7% το 1980 και 5,1% την δεκαετία του 1990. Εν συνεχεία παρατίθεται εξίσου το γεγονός των άμεσων ξένων επενδύσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων ανά τον κόσμο. Διατείνεται, πως ακόμα και οι δεξαμενές σκέψης και οι νεοφιλελεύθεροι επαναστάτες ήθελαν να πατάξουν τον πληθωρισμό μέσω της απορρύθμισης και να μειώσουν την κρατική παρέμβαση δημιουργώντας το κατάλληλο πλαίσιο για την ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου διεθνώς (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σσ. 165-166).

Η διεθνής κίνηση κεφαλαίου σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές καινοτομίες, ουσιαστικά γέννησαν την παγκοσμιοποίηση και υπερκέρασαν τα σύνορα των εθνών-κρατών μεταβάλλοντας την έννοια της παραγωγικής διαδικασίας, καθώς πλέον οι κάποτε εθνικές επιχειρήσεις άρχισαν να παράγουν σύμφωνα με τα κελεύσματα του διεθνούς ανταγωνισμού (Strange, 1991, pp. 245-250). Η Strange υποστήριξε πως οι αλλαγές αυτές είναι δομικές στο σύστημα της διεθνούς οικονομίας και παραγωγής, καθώς από την δεκαετία του 1980, με την τεχνολογική επανάσταση, την μείωση των αποστάσεων και των επικοινωνιών και την άνοδο των χρηματοοικονομικών εργαλείων, άλλαξε ριζικά ολόκληρη η πολιτικοοικονομική δομή (Strange, 1994). Από την εποχή της νεοφιλελεύθερης παλινόρθωσης το 1980 και 1990 οι άμεσες ξένες επενδύσεις είχαν αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, με την διαφορά ότι είχαν αυξηθεί γεωγραφικά (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σσ. 165-166). Όπως σχολιάζει ο Ziegler έχει σφυρηλατηθεί ένα περιβάλλον στο οποίο υπάρχει μια δαρβίνεια λογική συγχωνεύσεων, εξαγορών χρεωμένων εταιρειών, ολιγοπωλίων, Ντάμπινγκ και κάθε είδους λογικής με γνώμονα το κέρδος (Ziegler, 2004, σ. 16) Υποστηρίζεται πως τα ελλείματα στον επιχειρηματικό κύκλο ήταν μια διαρροή της ζήτησης και πως έπρεπε να διευθετηθούν με κρατική παρέμβαση για την συνέχιση της μεγένθυσης της παραγωγής, την περίοδο του Κευνσιανισμού. Στον αντίποδα αυτής της επιχειρηματολογίας με την δράση των νεοφιλελεύθερων

πολιτικών, το εμπορικό έλλειμα χαρακτηρίστηκε ως αποτέλεσμα της δράσης οικονομικών φορέων για την «ευημερία». Για το ομοσπονδιακό αποθεματικό των ΗΠΑ τα ελλείμματα βοηθούν στον έλεγχο του πληθωρισμού (Palley, 2008, p. 25).

Ο Χατζηκωνσταντίνου υποστηρίζει πως η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση απέχει πολύ από την παγκοσμιοποιημένη οικονομική ανάπτυξη προς όφελος της ανθρωπότητας. Η σημερινή κατάσταση που επικρατεί έγκειται γύρω από μια ανάπτυξη η οποία περιορίζεται στο χρηματιστικό και οικονομικό κέρδος των επιχειρήσεων και των τραπεζών, με γνώμονα κυρίως την εμπορευματοποίηση και την ανάδειξη των οικονομικών της προσφοράς. Τα αποτελέσματα τέτοιου είδους πολιτικών δημιουργούν ανισότητες, σε αντίθεση με την νεοφιλελεύθερη θεωρία που υποστηρίζει την διάχυση του πλούτου. Στην πράξη αποδεικνύεται πως η εμπορευματοποίηση και η ιδιωτικοποίηση των πάντων δημιουργεί αμέριστο κέρδος στους ήδη κατέχοντες, εις βάρος του ευρύτερου ποσοστού της κοινωνίας (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σ. 167). Με κίνητρο την ελευθερία του ατόμου και το κέρδος οι νεοφιλελεύθεροι περιθωριοποιούν πανανθρώπινα αγαθά όπως η κοινωνική δικαιοσύνη και η ευημερία, ξεχνώντας πως και η συγκεκριμένη οικονομική ορθοδοξία είναι ένα σύστημα το οποίο αλληλοεπιδρά και οργανώνεται με ανθρώπινα κίνητρα, έχοντας συγκεκριμένη τελεολογία (Χατζηκωνσταντίνου, 1985) Όπως αναφέρει ο John Weeks «υπνωτισμένοι» οι σύγχρονοι νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι από τον μανδύα της ελευθερίας, το κράτος δεν αποδυναμώθηκε προς όφελος της ευμάρειας των ατόμων αλλά των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Μέσω της παγκοσμιοποίησης που διενεργείται ανεξέλεγκτα προς όφελος της καινοτομίας, της επένδυσης και του κέρδους των εταιρειών, φαλκιδεύουν το βιοτικό επίπεδο και την κοινωνική ευημερία (Weeks, 2004, σσ. 45-54). Επακολουθεί λοιπόν, συμπίεση των μισθών, επένδυση σε ευέλικτα προγράμματα και αύξηση της ανεργίας (Palley, 2008, pp. 21-22). Στην εποχή του Κεϋνσιανισμού το κεφάλαιο ελεγχόταν από τις κρατικές παρεμβάσεις προς όφελος της κοινωνικής ευημερίας συγκριτικά με την περίοδο της παγκοσμιοποίησης. (Pollin, 2004, σσ. 79-90).

Οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις έγιναν ευαγγέλιο τόσο για πολλά κράτη όσο και για διεθνείς θεσμούς. Η νέα αυτή ορθοδοξία επικυρώθηκε σε θεσμικό επίπεδο από την συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Μεταρρυθμίσεις όπως ο εκσυγχρονισμός, τα ευέλικτα προγράμματα εργασίας, οι νέες μορφές απασχόλησης, οι ιδιωτικοποιήσεις, η ευέλικτη αγορά (Γεωργόπουλος, 2015, σσ. 128-148), οι ιδιωτικές ασφαλίσσεις και οι συνταξιοδοτήσεις, αποτέλεσαν τα αίτια απορρύθμισης της αγοράς και ενός άτυπου ανταγωνισμού με σοβαρό πλήγμα στις μελλοντικές κοινωνίες. (Passet, 2000, σσ. 300-318). Όπως υποστηρίζει ο Crotty μπορεί να υπάρξει παγκοσμιοποίηση με διαφορετικά οικονομικά χαρακτηριστικά που θα είναι πιο συγκροτημένα και κοινωνικά δίκαια, χαρακτηριστικά που δεν θα βασίζονταν στην υλική ευμάρεια και το κέρδος, αλλά στην προάσπιση κυρίως της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ανθρώπινης χειραφέτησης (Crotty, 2004, σσ. 57-66). Οι Dumenil και Levy υποστηρίζουν πως η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση έχει να κάνει με τον ηγεμονικό ρόλο των ΗΠΑ και την παλινόρθωση των ανώτερων τάξεων στην

καπιταλιστική εξουσία χωρίς γραφειοκρατικούς περιορισμούς. Η Διευθυντική καπιταλιστική επανάσταση δημιούργησε ένα εξίσου καπιταλιστικό στρώμα το οποίο δεν είχε άμεση σχέση με τα μέσα παραγωγής αλλά κατείχε τίτλους μέσω παραγωγής στο ενεργητικό του (Dumenil, 2017, σσ. 21-22).

Η στήριξη των εταιρειών μέσα από χρηματοπιστωτικούς θεσμούς, έδωσε μεγάλη ώθηση στην άνοδο των ανώτερα εισοδηματικών στρωμάτων (Palley, 2008, pp. 1-31). Η τρίτη αυτή φάση του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού είναι ιδιόμορφη λόγω της θεμελίωσης ταξικών προτύπων, χωρίς μεγάλη διάκριση ανάμεσα σε καπιταλιστές και εργάτες. Ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί την τρίτη μορφή καπιταλισμού που συγκροτείται από την τελευταία κοινωνική πράξη πραγμάτων (Dumenil, 2017, σσ. 23-24). Επισημαίνοντας μια βασική διάκριση ανάμεσα στην προηγούμενη σοσιαλδημοκρατική συναίνεση και στον νεοφιλελευθερισμό, στην πρώτη υπήρχε ένας χρηματοπιστωτικός τομέας προς τις υπηρεσίες της πραγματικής οικονομίας ενώ στην δεύτερη δημιουργήθηκε η υπαγωγή στην ιδιοτελή κερδοσκοπία των εκάστοτε επενδυτών. Αυτό συνέβη μέσω του επιχειρήματος ότι στην κενσιανή περίοδο το διεθνές οικονομικό κεφάλαιο ελεγχόταν από τις κυβερνήσεις (Crotty, 2004, σσ. 55-56) με γνώμονα την κοινωνική ευημερία. Το κύριο επιχείρημα είναι πως ο νεοφιλελευθερισμός ως μια «νέα» οικονομική ορθοδοξία επαναπροσδιόρισε τους όρους της μακροοικονομικής που θεμελιώθηκαν επί της προηγούμενης περιόδου, μέσω της οριοθέτησης της μακροοικονομικής προστασίας των δανειστών με την επιβολή σταθερότητας των τιμών, του ανοίγματος των εμπορικών και κεφαλαιακών αγορών, της απορρύθμισης και διακίνησης του διεθνούς κεφαλαίου και της ελεύθερης δράσης των επιχειρήσεων (Dumenil, 2017, σσ. 26-27).

Στο σημείο που εστιάζεται η ανάλυση τους είναι η ταξική διάκριση της επανάστασης και όχι η ιδεολογική. Οι Gerard και Levy διατείνονται πως η κυριαρχία των ανώτερων εισοδημάτων υποστηρίχτηκε ανοιχτά, μέσω των απορρυθμίσεων στους ελέγχους κεφαλαίων, παρακάμπτοντας κάθε είδους προηγούμενη ταξική διευθέτηση των διευθυντικών στελεχών με την εργατική τάξη. Οι μισθοί των εργατών συμπίεστηκαν ενώ το κεφάλαιο αύξησε το κέρδος του και η διευθυντική τάξη τα εισοδήματά της, λόγω της χρηματιστικοποίησης που αποτέλεσε μείζονος σημασίας εισόδημα, κυρίως μέσω χρεογράφων. Με την νέα διευθέτηση διευθυντικών στελεχών και κεφαλαίου, υπήρξε μια νέα έκφραση νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας, που χρησιμοποίησε άμεσα και το πολιτικό όπλο της ιδεολογίας. Κεντρικό επιχείρημα ήταν πως η νεοφιλελεύθερη παλινόρθωση και ο ταξικός μετασχηματισμός θα ήταν αδύνατος αν δεν υπήρχε συναίνεση στις δύο καπιταλιστικές τάξεις (Dumenil, 2017, σσ. 28-29). Εντούτοις με την έλευση του νεοφιλελευθερισμού και της ταξικής παλινόρθωσης, τα μηνύματα για το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνιών υπήρξαν δυσοίωνα, καθώς τα οφέλη που υποσχέθηκε ο νεοφιλελευθερισμός δεν επαληθεύτηκαν. Η αύξηση του παγκόσμιου ΑΕΠ υπήρξε πιο αργή συγκριτικά με την περίοδο του εμπεδωμένου Φιλελευθερισμού, καθώς και η αύξηση του παγκόσμιου εισοδήματος επιβραδύνθηκε.

Η μείωση της παραγωγικότητας έγινε αισθητή, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε εξίσου, τα επιτόκια αυξήθηκαν, καθώς και οι χρηματοοικονομικές κρίσεις έγιναν πιο συχνές. Το χάσμα ανάμεσα στις Δυτικές οικονομίες και τις χώρες της περιφέρειας διευρύνθηκε. Γενικότερα οι χώρες που ασπάστηκαν το νεοφιλελεύθερο δόγμα όπως η Βρετανία, είχαν χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Πολλοί νεοφιλελεύθεροι υποστήριζαν πως οι ΗΠΑ είναι η χώρα που με τις μεταρρυθμίσεις της και την επένδυση στον τομέα των υπηρεσιών κατάφερε να είναι πιο παραγωγική, υποστηρίζοντας πως αυτή η επιτυχία θα διαχυθεί (Crotty, 2004, σ. 59). Βέβαια τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν πως η αύξηση του ΑΕΠ των ΗΠΑ είναι μόλις 2,9% σε σχέση με την περίοδο του Κεϋνσιανισμού που ήταν 4,9%. Η ανεργία η οποία ανερχόταν σε ποσοστό της τάξης του 4,8% την περίοδο του Κεϋνσιανισμού έφτασε στο σημείο 6,4% μέσω των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, καθώς και την περίοδο του 1990 η ανάπτυξη που προέκυψε ήταν μόλις 3% τον χρόνο (Su, 2001, pp. 3-19). Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 οι ΗΠΑ είχαν αυξήσει την παραγωγικότητα κυρίως σε τεχνολογικές καινοτομίες, με ετήσια άνοδο που κυμαινόταν γύρω στο 2,2%, λιγότερο δηλαδή από την Κεϋνσιανή περίοδο. Ο πληθωρισμός βρισκόταν σε βατά επίπεδα και η ανεργία είχε πέσει. Ακόμα και οι μισθοί των μέσων Αμερικάνων μετά την χρονιά του 1995 είχαν μια μικρή άνοδο. Όμως στα μέσα του 2001 έγινε αντιληπτό πως οι Δυτικές οικονομίες περνάνε από φάση ύφεσης. Το ΑΕΠ των ΗΠΑ μειώθηκε, η παραγωγικότητα και οι επενδύσεις στον τεχνολογικό τομέα έπεσαν απότομα στα μέσα του 2001, και η περίοδος χαρακτηρίστηκε «τεχνολογική ύφεση» με αποκορύφωμα, την κρίση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου η οποία δημιούργησε ακόμα μεγαλύτερη κρίση (Crotty, 2004, σσ. 58-59).

4.3. Εισόδημα και ανισότητα

Σύμφωνα με την νεοφιλελεύθερη θεωρία οι συναλλαγματικές ισοτιμίες (Krugman, 2016, σσ. 387-414) που καθορίζονται από την αγορά αποτελούν συνάρτηση των εμπορικών ροών, κάτι που σημαίνει πως τα νομίσματα χωρών με χαμηλή ζήτηση θα υποτιμηθούν. Ουσιαστικά το επιχείρημα των νεοφιλελεύθερων είναι πως οι ανισοροπίες πληρωμών διορθώνονται αυτόματα και οι συναλλαγματικές ισοτιμίες δεν κυμαίνονται ανεξέλεγκτα καθώς «ελέγχονται» από τις εμπορικές ροές. Υποστηρίζεται επίσης πως η κερδοσκοπία των επενδυτών ωθεί τις τιμές προς τα κελεύσματα της αγοράς. Όλη αυτή η διαδικασία αποκρυσταλώνεται μακροπρόθεσμα με το επιχείρημα πως με την μη δράση του κράτους οι συναλλαγματικές ισοτιμίες προσαρμόζονται και ακολουθούν μια χρονική πορεία που ενθαρρύνει το ισορροπημένο εμπόριο (Harvey, 2010, pp. 359-368). Με την απορρύθμιση της αγοράς, καθώς και την χρηματιστικοποίηση της οικονομίας έγινε αισθητή τόσο η ανισοκατανομή των μισθών όσο και η μη βελτίωση του εισοδήματος των ασθενέστερων, προς όφελος των χρηματοπιστωτικών συμφερόντων (Palley,

2008, p. 22). Στη Βρετανία το εισόδημα της ανώτερης εισοδηματικής τάξης της κοινωνίας αυξήθηκε 20%, ενώ των ασθενέστερων μειώθηκε κάνοντας αισθητή μια κεφαλαιακή συσσώρευση στα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα (Townsend, 1991, pp. 3-60). Η συνέχιση της νεοφιλελεύθερης πολιτικής, και η περιστολή της φορολογίας στα ανώτερα στρώματα ήταν ουσιαστικά η αιτία για αυτό το αποτέλεσμα. Στη προσπάθεια για ανάπτυξη της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας χωρίς τις κρατικές παρεμβάσεις, υπήρξαν βασικές επιπτώσεις στην διανομή του εισοδήματος (Adam, 2015, pp. 1-89). Στην Βρετανία μεταξύ 1980 και 1985 υπήρξαν 28% άνεργοι, 16% χαμηλόμισθοι εργάτες και 22% συνταξιούχοι που υπέστησαν την οικονομική πολιτική του νεοφιλελευθερισμού μέσω των φορολογικών περιστολών και των απορρυθμίσεων (Φωτόπουλος, 1993, σσ. 87-88). Όπως αναφέρει ο Φωτόπουλος ο «υπαρκτός νεοφιλελευθερισμός» στην ουσία «γεννάει» και επενδύει στην κατανάλωση αλλά όχι με αντίστοιχες εισοδηματικές αυξήσεις, καθώς θεωρεί την ανεργία ως εσωτερικό εχθρό, χωρίς όμως κάποια προβλεπόμενη πολιτική πάταξής της. Δημιουργήθηκε έτσι εγκληματικότητα, με το επιχείρημα πως ενώ η δημιουργία του άκρατου ατομικισμού της καταναλωτικής κοινωνίας δημιουργεί το «ένστικτο» της κατανάλωσης, δεν συνάδει σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, τους ανέργους ή τους εκάστοτε πληγέντες από τις κρατικές περικοπές. Έτσι, οι προαναφερθείσες κοινωνικές ομάδες δεν ήταν σε θέση να καλύψουν τις καταναλωτικές τους ανάγκες (Φωτόπουλος, 1993, σσ. 88-89).

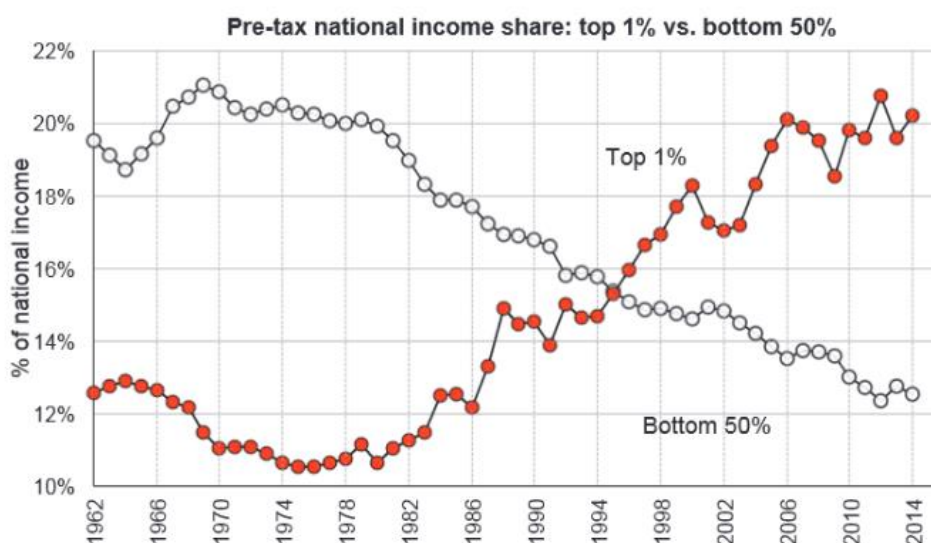
Στις ΗΠΑ το ποσοστό της εγκληματικότητας ανέβηκε ιδιαίτερα στις μειονοτικές ομάδες των αφροαμερικάνων και λατινοαμερικάνων στα 3,2 εκατομμύρια το 2008, λόγω της μεγάλης ανισότητας σε μεγάλες μερίδες του πληθυσμού και των κακοπληρωμένων ευέλικτων θέσεων εργασίας. Το επιχείρημα των Νεοφιλελεύθερων είναι πως δεν καθίσταται δυνατή η χρήση κεφαλαίων και δεν λειτουργούν οι αγορές «σωστά» λόγω κάποιας ρύθμισης ή διαφθοράς. (Toussaint, 2012, σσ. 64-65). Σύμφωνα με τον Stiglitz για το δόγμα της μη ύπαρξης ακούσιας ανεργίας του ΔΝΤ, στο πρότυπο νεοφιλελεύθερο ανταγωνιστικό μοντέλο η ζήτηση για εργασία ισούται με την προσφορά, και τότε τα δείγματα ανεργίας στην οικονομία είναι εκούσια, δηλαδή υπάρχουν άνθρωποι με συνειδητή επιλογή που παραμένουν άνεργοι (άεργοι) (Stiglitz, 2002, p. 35). Ο Φωτόπουλος κάνει την διάκρισή πως ο νεοφιλελευθερισμός δεν ταυτίζεται με την διάχυση του πλούτου στην κοινωνία αλλά μεριμνά για την ευμάρεια μερικών πολιτών, ενώ οι υπόλοιποι οδηγούνται στην ανεργία και στην φτώχεια. Αναφέρει πως στις ΗΠΑ την δεκαετία του 1980 οι 400 πλουσιότερες οικογένειες αύξησαν τα εισοδήματά τους κατά 3000% ενώ το 80% είδε τα εισοδήματά του να συρρικνώνονται.

Αναλόγως αναφέρει το Βρετανικό παράδειγμα όπου το πλουσιότερο 10% είχε δεκαπλάσιο εισόδημα από το φτωχότερο 10%. Σε σύγκριση με την περίοδο της Κεϋνσιανής συναίνεσης κάνει την αναφορά πως το 50% των Αγγλικών μετοχών ανήκε σε ιδιώτες ενώ δεν ισχύει το ίδιο για την περίοδο μέχρι το 1993 όπου ανερχόταν σε ποσοστό του 20%. Διατεινόταν ότι οι μετοχές συσσωρεύονται σε εταιρείες όπου διευθυντικά στελέχη και managers γίνονται πλουσιότεροι, ενώ σε

καμία περίπτωση δεν αμβλύνεται η εισοδηματική ανισότητα, όπως παρατίθεται και στο Διάγραμμα 4 (Φωτόπουλος, 1993, σσ. 90-91). Στην ουσία υποστηρίζεται πως η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση πρεσβεύει την ανισότητα μέσω της ανεργίας και των ευέλικτων προγραμμάτων, και κυρίως την ανισότητα των εισοδημάτων και την ευμάρεια των υψηλά μισθωτών. Μέσω της απορρύθμισης των αγορών δυσκολότερη γίνεται και η χάραξη της μακροοικονομικής πολιτικής της πλήρους απασχόλησης και σταδιακά υπονομεύεται η δράση των κυβερνήσεων. Στη Δυτική Ευρώπη κυρίως, οι πραγματικοί μισθοί δεν έχουν παρουσιάσει τραγική μείωση αλλά εκείνο που ταλανίζει την οικονομία είναι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που βρίσκονταν σε τετραπλάσιο επίπεδο σε σύγκριση με την περίοδο του εμπεδωμένου φιλελευθερισμού (Howell, 1999, pp. 54-86). Ο Norton αναφέρει πως λόγω της τεχνολογικής επανάστασης η ανισότητα αυξήθηκε επίσης στις ΗΠΑ (Norton, 2011, pp. 9-12) όσο και η ανεργία στην ΕΕ λαμβάνοντας υπόψη του, το καθεστώς των ευέλικτων αγορών. Όπως εξηγεί ο David Howell, με την άνοδο της τεχνολογίας στις κοινωνίες προτιμούνται άτομα με κατάρτιση σε αυτούς τους τομείς από τους ανειδίκευτους, δημιουργώντας έτσι την διάκριση ανάμεσά τους και την μη μισθολογική άμβλυνση. Υπήρξε επομένως διαφορά στις δύο περιπτώσεις (ΕΕ, ΗΠΑ), με τις ΗΠΑ να έχουν διαφορά μισθολογικής ανισότητας και την ΕΕ να έχει αύξηση της ανεργίας των στρωμάτων χωρίς κάποια ειδίκευση. Γίνεται επίσης αναφορά στην αύξηση των διακρίσεων, όσον αφορά στην επαγγελματική κατάρτιση η οποία υπήρξε μεγαλύτερη στις αρχές της δεκαετίας του 1980 σε σύγκριση με την αρχή της δεκαετίας του 1970 (Howell, 1998, pp. 1-89).

Διάγραμμα 4: Εισοδηματική ανισότητα στις ΗΠΑ κατά την διάρκεια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών

Figure 5: Bottom 50% vs. Top 1%

Πηγή: Long Heather-2016

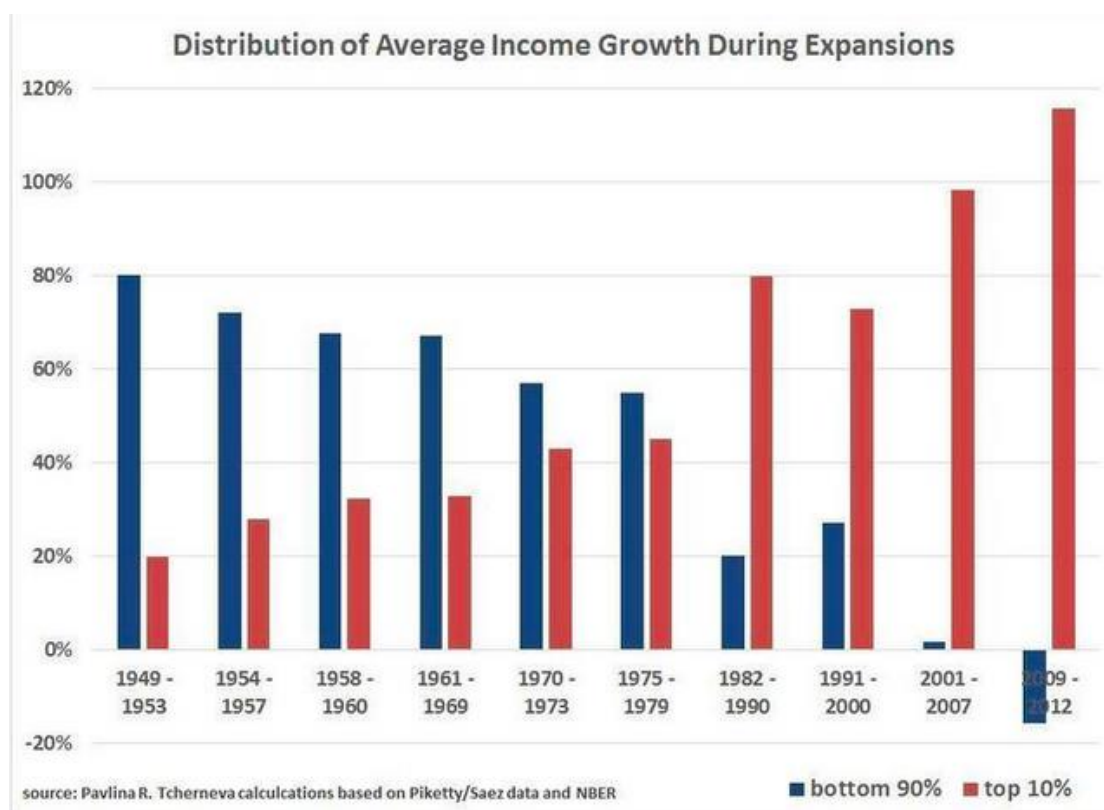
Η εποχή της χρηματιστικοποίησης δημιούργησε ένα ιδιόμορφο καθεστώς στο οποίο δεν συνάδει η παραγωγικότητα με τους μισθούς, δημιουργώντας μείζονες σημασίας ανησυχίες για την διανομή του πλούτου και του εισοδήματος (Mishel, 2007, pp. 1-18). Μάλιστα ένα πρόσφατο δελτίο τύπου της Oxfam το 2013 αναφέρει ότι η «ηγεμονική» θέση του 1% παγκοσμίως πηγαίνει σε άτομα ανώτερων εισοδηματικών κλιμακίων. Γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στο παράδειγμα των ΗΠΑ, όπου το μερίδιο του εθνικού εισοδήματος πηγαίνει στο ανώτερο 1% ενώ διπλασιάστηκε από 10% σε 20% την δεκαετία του 1980 και την αρχή της νεοφιλελεύθερης επανάστασης, όπως γίνεται διακριτό και στο Διάγραμμα 4. Στην συνέχεια του δελτίου τύπου αναφέρεται πως το εισόδημα του ανώτατου 0,01 τετραπλασιάστηκε. Στο ανώτατο 1% δηλαδή περίπου 60 εκατομμύρια άνθρωποι, το ποσοστό του εισοδήματος τους, γνώρισε πρωτόγνωρα επίπεδα. Μια μικρότερη ελίτ που αποτελεί το 0,01% αγγίζει δισεκατομμύρια περιουσίας. Η Μεγάλη Βρετανία όπως προαναφέρθηκε, ακόμα και σήμερα αγγίζει πρωτόγνωρα επίπεδα ανισότητας. Στην Κίνα το καθαρό εισόδημα του 10% αντιστοιχεί στο 60% του εθνικού εισοδήματος. Παγκοσμίως τα εισοδήματα του ανώτατου 1% ανήλθαν σε 60% μέσα σε 20 χρόνια (Oxfam, 2013, pp. 1-5). Ο Harvey παραθέτει πως με την παλινόρθωση

των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, και την αύξηση των ανισοτήτων παγκοσμίως, η ανισότητα είναι εγκλωπωμένη στο κεφάλαιο και ιστορικά έχει δομηθεί η ανάπτυξη του ίδιου του κεφαλαίου ταξικά, κυριαρχώντας έναντι των εργαζόμενων (Harvey, 2015, σ. 282). Το επιχείρημα είναι πως από την στιγμή που γενικεύονται η κυκλοφορία και η συσσώρευση κεφαλαίου, οι μισθοί πρέπει να συμπιέζονται (Epstein, 2005, pp. 3-16) στα επίπεδα που παράγεται το κεφαλαιακό κέρδος. Ιδιαίτερα όταν εντείνεται ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις επιχειρήσεις, αναγκαστικά για να παραμείνουν ανταγωνιστικές πρέπει να γίνει μείωση των μισθολογικών συντελεστών. Σε μια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς υποστηρίζει ο Harvey μόνο το κεφάλαιο έχει την δυνατότητα να επαναεπενδύει τα κέρδη του και ταυτοχρόνως να δημιουργεί θέσεις εργασίας. Βέβαια το επιχείρημα του είναι πως το κεφάλαιο θα ήταν δυνατόν να προβεί σε μια τέτοια κίνηση μόνο σε περίπτωση που αυτή η κίνηση θα είχε κέρδη γι' αυτό. Φέρνοντας το παράδειγμα των ΗΠΑ με τις πρόσφατες υφέσεις, στην φάση της ανάκαμψης δεν δημιουργήθηκαν θέσεις εργασίας και οι μισθοί μειώνονταν.

Ο Harvey επιχειρηματολογεί πως μέσω της αγοράς το κεφάλαιο έχει ειδικά προνόμια στην σχέση του με το κράτος, προστατεύοντας τα συμφέροντα του, καθώς υποστηρίζει πως οι τράπεζες οι οποίες μπορούν να αγοράσουν τοξικά περυσιακά στοιχεία άλλων τραπεζών για να τις διασώσουν, ποτέ δεν επενδύουν τα κεφάλαια τους για να διατηρήσουν την ευημερία του κοινωνικού ιστού, διογκώνοντας έτσι το χάσμα ανισότητας και εισοδημάτων. Το κεφάλαιο αναφέρει πως δεν ενδιαφέρεται για την ανέχεια των εργατών παρα μόνο, όταν η αγοραστική τους δύναμη παραμένει στα επίπεδα της επιθυμητής ζήτησης, προσπαθώντας να συμπιέξει από την αλλαγή τους μισθούς (Harvey, 2015, σσ. 282-285). Ο Milanovic κάνοντας αναφορά για την διεθνή ανισότητα που επικρατεί σήμερα σε χώρες και ηπείρους (Αφρική, Ασία, Λατινική Αμερική, Πρωην Σοβιετική Ένωση) κάνει αναφορά για «αφανείς εφεδρείες» όπως αναφέρει και ο Χαϊνριχ (Χαϊνριχ, 2017, σσ. 139-147). Αυτές χρησιμοποιούνται ως μοχλός πίεσης στο εργασιακό καθεστώς, έναντι των μισθολογικών απαιτήσεων, υπέρ του κεφαλαίου και των επιχειρήσεων. Ο Milanovic μιλάει επίσης για εφεδρεία εργατών η οποία δεν έχει προλεταριοποιηθεί πλήρως σε περιοχές της Ασίας της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Η ανάπτυξη των χωρών BRICS έχει να κάνει με τέτοιου είδους εφεδρείες. Από την δεκαετία του 1960 βλέπουμε πως πολλές ανεπτυγμένες χώρες όπως η Γερμανία στράφηκαν προς αυτές τις εφεδρείες σε πληθυσμούς στην Τουρκία, και οι ΗΠΑ σε Μεξικάνους (Milanovic, 2005, pp. 1-47). Παρόμοιες αναφορές κάνει και ο Harvey για τις βιομηχανικές εφεδρείες επηρεασμένος από τις διδαχές του Μαρξ, οι οποίες χαλιναγωγημένες, χειραγωγήσιμες και πρόθυμες πρέπει να βρίσκονται σε επιφυλακή προς όφελος της παραγωγής, υπεραξίας του κεφαλαίου, αναπαραγωγής και διεύρυνσης. Επαγωγικά κάνοντας εξίσου αναφορές στα πρώην Κομμουνιστικά καθεστώτα και τον πληθυσμό, προέκυψαν περίπου 2 δις εργάτες για να «επανδρώσουν» την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία (Harvey, 2011, σ. 67).

Όπως αναφέρει ο Τσανγκ τέτοιες εφεδρείες στην χώρα τους πληρώνονται μισθολογικά με λιγότερες απολαβές και πιθανότατα τις περισσότερες φορές είναι πιο αποδοτικές από εργάτες ανεπτυγμένων χωρών (Τσανγκ, 2011, σσ. 58-67). Ο Harvey αναφέρει πως με τον νεοφιλελευθερισμό το κεφάλαιο διεθνώς μέσω της απορρύθμισης έχει προβεί σε τεχνολογικές καινοτομίες όπως η πληροφορική, καθώς και σε έναν αβυσσαλέο αγώνα διεθνούς ανταγωνισμού που όλο και περισσότερο συμπιέζει τους μισθούς, με το επιχείρημα πως λόγω του ανταγωνισμού μειώνονται και τα κέρδη των επιχειρήσεων (Harvey, 2015, σ. 287). Οι νεοφιλελεύθερες τάσεις από την δεκαετία του 1980 είναι επιθετικές σε όλες τις δυνάμεις και θεσμούς που επιδιώκουν την αρωγή σε ανέργους, όπως τα συνδικάτα. Η αλλαγή στην οικονομική ορθοδοξία που προέκυψε με την φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και με μονεταριστικές συνταγές της προσφοράς προσέδωσε μια μόνιμη ανασφάλεια στο εργατικό καθεστώς και διεύρυνε τις ανισότητες. Αυτό φέρνει μια ενδοσυστημική αντίφαση όπως παρατίθεται από τον Harvey (Harvey, 2011, σ. 289) Ποια είναι τα επιθυμητά επίπεδα ανισότητας εντός του καπιταλισμού? Η έλλειψη ενεργούς ζήτησης από την μεριά των πολιτών δημιουργεί μια διαδικασία μείωσης στην κινητικότητα του κεφαλαίου (Harvey, 2015, σσ. 289-290).

Διάγραμμα 5: Μέσος ρυθμός αύξησης εισοδημάτων των ΗΠΑ

Πηγή: Leet Ben,-2016

Αν πάρουμε την περίπτωση των ΗΠΑ (Krieger, 1987, pp. 178-196) το μηνιαίο εισόδημα των εργατών των βιομηχανιών την περίοδο του εμπεδωμένου φιλελεύθερου αυξήθηκε κατά 2,3% μέχρι την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973. Παρατηρείται μια αισθητή μείωση του 4,4% στα τέλη του 1979, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 5. Εν συνεχεία μπορούμε να δούμε πως την περίοδο του 1979-2000 ο πραγματικός μισθός των πλήρως απασχολούμενων μειώθηκε σε ποσοστό του 5,5%, παρουσιάζοντας βέβαια την ίδια περίοδο άνοδο της τάξης του 16% του μέσου μισθού των γυναικών στην αγορά εργασίας (Crotty, 2004, σ. 61). Η άνοδος των μισθών των ανώτερων εισοδηματικών κλιμακίων την περίοδο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών γνώρισε μια άνοδο της τάξης του 8%. Άξιο μνείας είναι πως από την περίοδο της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης το 1979, περίοδος αυξημένου πληθωρισμού και

νεοφιλελεύθερων πολιτικών, οι μισθοί μεγάλου ποσοστού της Αμερικάνικης κοινωνίας μειώθηκαν ή παρέμειναν στα προηγούμενα πεδία. Αυτό αποδεικνύει πως μέχρι την ωρίμανση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, αυτή η εισοδηματική ανισότητα και η στασιμότητα που χαρακτήριζε την συγκεκριμένη περίοδο είχε να κάνει σε μεγάλο βαθμό με την λειτουργία της οικονομίας προς όφελος του κεφαλαίου και των επιχειρήσεων, κάτι που έπληξε όχι απλά τους εργαζόμενους αλλά και το οικογενειακό εισόδημα μέσω «πόλεμου» που δέχτηκαν από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Συνυπολογίζοντας ότι ο μέσος εργάσιμος χρόνος ανά οικογένεια αυξήθηκε, υπήρχε η ισχνή εισοδηματική άνοδος μόλις του 0,5% σε σχέση με την περίοδο 1947-1973. Ο νεοφιλελευθερισμός δημιουργεί μεγαλύτερη ανισότητα και αυξάνει συχνά την ανεργία ως αναπόφευκτο καθεστώς. Αυτό παρατηρείται και από την κατάσταση που επικρατούσε στην Αμερικάνικη κοινωνία στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι τα τέλη της δεκαετία του 1990. Τα ανώτερα εισοδηματικά κλίμακα γνώρισαν αύξηση της τάξεως του 115% δηλαδή το πλουσιότερο 1%, αθροιστικά, 7% περισσότερο σε σύγκριση με τους κεφαλαιακούς ελέγχους της Κεννσιανής περιόδου, σύμφωνα και με το Διάγραμμα 5 (Wolff, 1998, pp. 131–150). Το εισόδημα της κατώτερης κλίμακας νοικοκυριών μειώθηκε κατά 9% και της μεσαίας αυξήθηκε εξίσου κατά 9%. Το πλουσιότερο 1% (Shapiro, 2001) γνώρισε άνοδο 43% ανά κλίμακα νοικοκυριού. Αν λάβουμε υπόψη μας την διανομή του χρηματοοικονομικού πλούτου, παρατηρούμε πως το 1% που προαναφέραμε κατέχει περίπου 70% μετοχές και ομόλογα στο χαρτοφυλάκιο του, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 90% κατέχει μόλις το 12% των χρηματοοικονομικών προϊόντων (Mishel, 2012, pp. 1-14).

4.4. Νεοφιλελεύθερα αδιέξοδα: προσδοκία και πραγματικότητα

Με την έκρηξη της τεχνολογικής επανάστασης, πολλοί θεώρησαν πως η ζωή τους θα γίνει πιο λειτουργική και οι κοινωνίες καλύτερες. Αυτές οι τεχνολογικές δυνάμεις θα μπορούσαν να γίνουν οι νέες βάσεις στην δομή του πολιτισμού όχι μόνο της Δύσης, αλλά ευρύτερα ολόκληρης της ανθρωπότητας. Όπως διατείνεται ο Χατζηκωνσταντίνου, το κεφάλαιο και συγκεκριμένα «*οι κατεστημένες δυνάμεις της νεοφιλελεύθερης έμπνευσης*» (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σ. 178) «καπηλεύτηκαν» την εργασιακή ευελιξία με την αύξηση των ωραρίων και την αλλαγή των εργασιακών νομοθετημάτων. Ουσιαστικά ο όρος εργασία αντικαταστάθηκε από τον όρο «*απασχόληση*» (Rifkin, 1996). Η κοινωνική ασφάλιση φαλκιδεύτηκε, μέσω του νέου εργασιακού καθεστώτος και της κερδοφορίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο χρηματοοικονομικό τομέα (Palley, 2008, pp. 1-31), ενώ δημιουργήθηκαν θέσεις απασχόλησης με συμπιεσμένους μισθούς (Peterson, 1995) με κίνητρο την κερδοφορία και την ανταγωνιστικότητα. Η κοινωνική ευημερία πέρασε σε δεύτερη μοίρα, αφού θεοποιήθηκε η καταναλωτική κουλτούρα. Η εκρηκτική άνοδος του χρηματοοικονομικού τομέα στην πραγματική οικονομία (Palley, 2008, pp. 1-31) και η μεγάλη συσσώρευση, είχαν ως αποτέλεσμα την ενεργό δράση των τραπεζών στην χορήγηση δανείων. Οι τράπεζες χρέωσαν πολλά νοικοκυριά τα οποία έγιναν

οφειλέτες ενός δομημένου χρηματοπιστωτικού συστήματος που εκθείαζε την καταναλωτική μανία στους πολίτες-καταναλωτές, και την κίνηση του κεφαλαίου στην αγορά, για την συνέχιση της επιχειρησιακής κερδοφορίας (Χατζηκωνσταντίνου, 2008, σσ. 63-65). Με την απορρύθμιση του κεφαλαίου, η ρευστότητα είχε ουσιαστικά συγκεντρωθεί στα μεγάλα τραπεζικά καρτέλ τα οποία έπρεπε να κρατήσουν ζωντανή την αγορά, μέσα από δανειακές συμβάσεις, αφού είχαν συμπιεσθεί οι μισθοί (Χατζηκωνσταντίνου, 2007, σσ. 303-326). Σύμφωνα με τον Passet η νεοφιλελεύθερη θεωρία, στα πλαίσια της πραγματικής οικονομίας, και το πλεόνασμα της παραγωγής πρέπει να δίνεται στους μισθωτούς μέσω της αύξησης των μισθών τους, της αύξησης της αγοραστικής τους δύναμης, καθώς και της επένδυσης στο παραγωγικό χρηματοοικονομικό κεφάλαιο (Passet, 2000, σσ. 160-162). Στην πραγματικότητα όμως, σε επίπεδο χρηματοοικονομικών, υπάρχει αντιθέτως η τάση να μεγιστοποιείται το κέρδος εις βάρος της κοινωνίας με απολύσεις, άνοδο της ανεργίας και επιθετική οικονομική πολιτική στην αναθέρμανση της οικονομίας. Υπήρξε υποστήριξη της κρατικής συρρίκνωσης, ως της μόνης οδού για την κοινωνική ευμάρεια, με επιχείρημα την απάλειψη της ατομικής μαλθακότητας (Passet, 2000, σ. 162), την μερισματική μετοχική πολιτική των επιχειρήσεων, και την υπονόμηση των παραγωγικών επενδύσεων προς όφελος της ατομικής κερδοσκοπίας (Τσανγκ, 2011, σσ. 45-57). Ο έγκριτος οικονομολόγος Maurice Allais υποστήριξε πως η σφυρηλάτηση ενός συστήματος ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίου, μπορεί να καταστεί εφικτή μόνο σε χώρες με κοινή πολιτικοοικονομική κατάσταση, με γνώμονα το μέγεθος των αγορών και ενός υγιούς θεσμικού πλαισίου ώστε να καλλιεργείται ο υγιής ανταγωνισμός. (Passet, 2000, σ. 263).

Σήμερα πλέον με την πολιτική της απορρύθμισης, η χρηματαγορά κυριαρχεί και διατάζει. Ένα επιφανές παράδειγμα είναι το γεγονός πως η κερδοσκοπική αγοραπωλησία τίτλων έχει χαρακτηριστεί ως μια πιο επικερδής διαδικασία σε σύγκριση με της παραγωγικές επενδύσεις. Η αύξηση των μισθών και των χαμηλών ωραρίων (Passet, 2000, σ. 180) που υποσχέθηκε η νεοφιλελεύθερη θεωρία υπονομεύεται, καθώς οι μισθοί των εργατών μειώνονται και το κεφάλαιο κερδίζει. Η επιδίωξη αποδόσεων έχει γίνει αυτοσκοπός, με την κάλυψη των αναγκών της κοινωνίας να έρχεται δεύτερη και το ατομικό κέρδος πρώτο (Passet, 2000, σσ. 162-163). Οι παραγωγικές επενδύσεις της οικονομίας περιθωριοποιήθηκαν από το κέρδος αυτό, (Epstein, 2005, pp. 3-16) ενώ «θεοποιήθηκαν» οι μερισματικές απολαβές των μετόχων μέσω των Managers που έκαναν την εμφάνιση τους τις τελευταίες δεκαετίες. Οι Managers αποσκοπούσαν στην μερισματική αύξηση των μετόχων αλλά και στην δημιουργία ενός ωφέλιμου κλίματος, με κερδοσκοπικά προσωπικά κίνητρα. Το νεοφιλελεύθερο δόγμα πέρασε στην ιδιοσυγκρασία, πέρα από την πολιτικοοικονομική ζωή, ως κάτι το απολύτως φυσιολογικό και υπονόμωσε την Δημοκρατική, κοινοβουλευτική νομιμότητα, απαξιώνοντας την πολιτική (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σ. 182). Ο χρηματοοικονομικός τομέας εκθείαζε την επίτευξη της κερδοσκοπικής (Palley, 2008, pp. 1-31) ιδιοτέλειας των επενδυτών. Το σημερινό οικονομικό σύστημα οργάνωσης δεν παράγει ευημερία και λειτουργεί περισσότερο ως σύστημα που αποσκοπεί προς την ευμάρεια των οργανωμένων

οικονομικών συμφερόντων (Χατζηκωνσταντίνου, 2009, σ. 183). Όπως συμπεραίνει ο Χατζηκωνσταντίνου η νεοφιλελεύθερη διδαχή προοιωνίζει τη γη της επαγγελίας μέσω των ισοσκελισμένων προϋπολογισμών του 3% καθώς και τη περιθωριοποίηση της υψηλής ανεργίας, ενώ πρεσβεύει ουσιαστικά τη διαμόρφωση μιας ανταγωνιστικής Ευρώπης έναντι των ΗΠΑ , της Κίνας και της Ιαπωνίας, με υγιή δημοσιονομικά μεγέθη. (Χατζηκωνσταντίνου, 2001, σ. 42).

4.5. Συμπεράσματα

Όπως γίνεται κατανοητό από την αρχή της εποχής των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών και την σταδιακή εναρμόνιση με τον νεοφιλελευθερισμό, η νέα αυτή οικονομική ορθοδοξία δεν επιβεβαίωσε τα προσδοκώμενα. Με την εφαρμογή τους, η συσσώρευση δεν εξασφάλισε την κοινωνική ευημερία αντιθέτως αύξησε τα ποσοστά ανισότητας και τον κοινωνικό αναβρασμό. Υπήρξε συγκέντρωση κεφαλαίου στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια των χωρών που ακολούθησαν την νεοφιλελεύθερη οδό. Το «κυνήγι» της πάταξης του πληθωρισμού προκάλεσε περισσότερη ανεργία και τα οικονομικά της προσφοράς θεοποιήθηκαν σε συνδυασμό με την νέα ορθοδοξία του Marketing και των διαφημίσεων. Ο ατομικισμός ρίζωσε στις κοινωνίες ως κάτι το φυσιολογικό υποσκελίζοντας την κοινωνική συνοχή. Ο Χρηματοοικονομικός τομέας με την απορρύθμιση γνώρισε μια πρωτόγνωρη άνοδο σύμφωνα με την θεωρία, αλλά όχι προς όφελος των παραγωγικών επενδύσεων και της οικονομικής μεγέθυνσης. Το αποτέλεσμα ήταν η χρηματοοικονομική κερδοσκοπία και η αύξηση του ατομικού πλούτου σε βάρος της πραγματικής οικονομίας.

5. Χρηματοοικονομικός τομέας

5.1. Εισαγωγή

Ο χρηματοοικονομικός τομέας την περίοδο των Κεϋνσιανών οικονομικών διαδραμάτισε μείζονος σημασίας ρόλο τόσο για το παραγόμενο προϊόν, όσο και για την κοινωνική ευημερία. Σε μια περίοδο όπου οι διεθνείς επενδύσεις και οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες ελέγχονταν από την κρατική παρέμβαση, υπήρχε «έλεγχος» του κεφαλαίου προς όφελος του ευρύτερου κοινωνικού ιστού. Με την νέα οικονομική ορθοδοξία της απορρύθμισης, η καθεστηκυία κατάσταση άλλαξε, για την καλύτερη λειτουργία και την απελευθέρωση των αγορών όπως διατείνονται οι νεοφιλελεύθεροι για τον χρηματοπιστωτικό τομέα. Η Χρηματιστικοποίηση έμελλε να διαδραματίσει μείζονος σημασία ρόλο για το μέλλον του νεοφιλελευθερισμού μέχρι την οικονομική κρίση των στεγαστικών δανείων του 2008.

5.2. Χρηματιστικοποίηση και νεοφιλελευθερισμός

Ένας διακεκριμένος οικονομολόγος ο John-Kenneth Galbraith στο έγκριτο έργο του, *Οικονομία και κοινό συμφέρον* αναφέρει πως η σφυρηλάτηση ενός υγιούς οικονομικού συστήματος έγκειται στο να προσφέρει τα κατάλληλα αγαθά και οφέλη στις κοινωνίες, όχι οι κοινωνίες να θυσιάζονται για την διάσωσή του. Τόνισε πως το «ορθολογικό» οικονομικό σύστημα προσφέρει σε μεγαλύτερη κλίμακα αυτά που η ζήτηση των ανθρώπων θέλει περισσότερο από τα υπόλοιπα αγαθά (Galbraith, 1974). Η χρηματιστικοποίηση και ο νεοφιλελευθερισμός ήταν μια μίξη που προσέδωσε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στο νέο οικονομικό πείραμα. Χρηματιστικοποίηση και παγκοσμιοποίηση είναι δύο έννοιες με βαθιές ρίζες εξίσου, στην ιστορία του κεφαλαίου (Dumenil, 2017, σ. 127). Όπως αναφέρει και ο Epstein η χρηματιστικοποίηση αναφέρεται στην αύξηση της σημασίας των χρηματοοικονομικών αγορών, καθώς και την εύρυθμη λειτουργία των χρηματοοικονομικών ροών προς όφελος των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και ελίτ (Epstein, 2001, p. 1). Η χρηματιστικοποίηση αναφέρεται στην αύξηση των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων παγκοσμίως και στην έντονη

χρηματοοικονομική δραστηριότητα όπως αναφέρει ο Fine (Fine, 2011, σ. 21). Σε παγκόσμιο επίπεδο παρατηρείται πως το καθεστώς της χρηματιστικοποίησης έχει επηρεάσει όλες τις αναπτυγμένες οικονομίες (Power, 2003). Ωστόσο σύμφωνα με την νεοφιλελεύθερη θεωρία υπάρχει αισιόδοξη ερμηνεία για το χρηματοοικονομικό κομμάτι. Οι χρηματοοικονομικοί επενδυτές είναι υπάκουοι στις φωνές της αγοράς με αποτέλεσμα να διαφαίνονται οι πραγματικές αποδόσεις και αξίες όλων των στοιχείων ενεργητικού. Αυτό σημαίνει πως οι τιμές όλων των χρεογράφων της ελεύθερης επιχείρησης με την συρρίκνωση της κρατικής παρέμβασης ανταποκρίνονται στα σήματα της αγοράς. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, οι χώρες με απελευθερωμένες αγορές να παράγουν τόσο την κοινωνική όσο και την ατομική ευμάρεια, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη και την αύξηση του εισοδήματος (Harvey, 2010, p. 360). Επί της ουσίας όμως, όπως αναφέρεται από τον Harvey ο χρηματοοικονομικός τομέας είναι ο κλάδος του γρήγορου κέρδους για τους επενδυτές και κατόχους χαρτοφυλακίου, σε σημείο ανασφάλειας, καθώς αναμένουν κέρδη και αποδόσεις με επικίνδυνα χρεόγραφα (Harvey, 1993, p. 693). Στην πραγματικότητα είναι αδύνατον οι τιμές να ανταποκρίνονται στην διεθνή ζήτηση και να παραμένουν σταθερές καθώς κάτι τέτοιο αποτελεί μόνο μακροπρόθεσμη επιθυμία. Αυτό σημαίνει πως οι τιμές των περιουσιακών στοιχείων δεν ανταποκρίνονται στα στοιχεία της υπάρχουσας βιομηχανίας και της πραγματικής οικονομίας, διαστρεβλώνοντας την δίκαιη κατανομή του χρηματοπιστωτικού συστήματος, και δημιουργώντας επίσης διακυμάνσεις στις τιμές των περιουσιακών στοιχείων (Harvey, 2010, p. 362).

Η νεοκλασική οικονομική θεωρία διαδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο στην προώθηση της χρηματιστικοποίησης ιδιαίτερα στις σχέσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα και των επιχειρήσεων, με γνώμονα την μεγιστοποίηση των κερδών από τις μετοχές των εκάστοτε επιχειρήσεων, μέσω εξιδεικευμένων διευθυντικών στελεχών (Jensen, 1976, pp. 305-360). Στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού η διευθυντική εκπροσώπηση, μέσω της εταιρικής διακυβέρνησης (Bodie, 2014, σ. 9) στο χρηματοπιστωτικό τομέα, δημιουργεί οφέλη σε αμφότερες πλευρές, όσον αφορά το προσωπικό, και εταιρικό κέρδος. Εν συνεχεία με γνώμονα αυτό, οι εταιρείες παρουσιάζονται ως νομικά κατοχυρωμένα πρόσωπα που διεκδικούν την μεγιστοποίηση της ωφέλειάς τους, μέσω της μεγιστοποίησης των αποδόσεων των μετόχων τους (Palley, 2008, p. 3). Σύμφωνα με τον Arrow και Debreu η νεοκλασική οικονομική θεωρία υποστηρίζει την χρηματιστικοποίηση, θεωρώντας πως με την επέκταση των χρηματοπιστωτικών αγορών η οικονομική ανάπτυξη θα γίνει πιο αποτελεσματική. Αν οι χρηματοπιστωτικές αγορές επεκταθούν και τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία αντίστοιχα, θα καλύπτουν με την ανάπτυξη τις εκάστοτε ανάγκες του χρηματοπιστωτικού τομέα. Το επιχείρημα έγκειται στο ότι δημιουργείται το κίνητρο για καλύτερες αποδόσεις στα χαρτοφυλάκια των επενδυτών και κάλυψη του κινδύνου (Arrow, 1954, pp. 262-290). Αυτό το επιχείρημα έρχεται σε αντίφαση με την προηγούμενη αναφορά της χρηστής κερδοσκοπικής πρακτικής στον χρηματοπιστωτικό τομέα με πρωτοπόρο τον Friedman. Εκείνος υποστήριζε πως οι τιμές στην οικονομία σταθεροποιούνται με βάση τα οικονομικά μεγέθη, διότι όταν παρατηρείται κάποια παρέμβαση στην ορθολογική δράση της αγοράς οι τιμές

αποκλίνουν. Επίσης υποστήριζε, πως όταν οι τιμές (ως βασικότερος στόχος από όλους) (Χουφσμίντ, 2006, σ. 197) αποκλίνουν από την προβλεπόμενη ζήτηση δημιουργούν το ψήγμα της κερδοσκοπίας. Με την δράση των κερδοσκόπων και την αγοραπωλησία χρεογράφων σύμφωνα με τον Friedman οι τιμές θα επανέλθουν και θα εξορθολογιστούν υπαγόμενες στα κελεύσματα της αγοράς (Friedman, 1953, pp. 3-16). Μια άλλη άποψη είναι του Hirshleifer ο οποίος υποστηρίζει πως αν η χρηματοπιστωτική αγορά λειτουργεί με υποκειμενικά κίνητρα τότε θα μοιάζει πιο πολύ με διαδικασία «τζόγου» παρά με μια παραγωγική επένδυση. Ουσιαστικά η χρηματοοικονομική κερδοσκοπία υποσκάπτει την πραγματική παραγωγική οικονομία, χωρίς να παράγει επί της ουσίας τίποτα (Hirshleifer, 1971, pp. 561-74). Σύμφωνα με τους Brainard και Tobin και την θεωρία q , η οποία ταξινομείται για να δώσει το σήμα στις επιχειρήσεις να δράσουν σύμφωνα με τις αποδόσεις τους, σε περίπτωση που η αγορά είναι αναποτελεσματική το q μπορεί να συλλάβει την μη ορθολογική αγοραία τιμολόγηση των περιουσιακών στοιχείων των εταιριών. Το q αντιπροσωπεύει την τιμή αγοράς και ο q -ratio κατευθύνει τις επιχειρήσεις προς αποτελεσματικότερες επενδύσεις και συσσώρευση του κεφαλαίου (Tobin, 1976, pp. 3-45). Εντούτοις υπήρξαν και επικριτές αυτής της τάσης επιβολής παγκόσμιου φόρου με το επιχείρημα πως υπάρχουν επενδυτές ουδέτερου κινδύνου στην αγορά χρηματοοικονομικών χρεογράφων, οι οποίοι μπορεί να χάσουν από την «μόχλευση» στην προσπάθεια να χαλιναγωγηθεί ο ανεξέλεγκτος χρηματοοικονομικός τομέας (De Long, 1990, pp. 703-38).

Η νεοφιλελεύθερη χρηματιστικοποίηση έλαβε χώρα περισσότερο σε χώρες Δυτικών οικονομιών οι οποίες είχαν την κατάλληλη παραγωγική υποδομή και το θεσμικό πλαίσιο για την εύρυθμη λειτουργία της. Η ανάπτυξη έγινε εμφανής τόσο στην παραγωγική οικονομία όσο και στην μεταβιομηχανική ανάδειξη των υπηρεσιών (Epstein, 2005, pp. 3-16). Ο νεοφιλελευθερισμός και η χρηματιστικοποίηση έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους. Όλες οι σύγχρονες φιλελευθεροποιημένες οικονομίες έχουν διαφορετικές συνιστώσες φιλελευθεροποίησης ανάλογα με την παραγωγική υποδομή τους και την ανάπτυξη του ΑΕΠ τους. Αρκετές οικονομίες όπως των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου είναι κομβικοί υποκινητές της παγκόσμιας φιλελευθεροποίησης και χρηματιστικοποίησης κυρίως όσον αφορά την έκδοση χρεογράφων, την αύξηση των ελλειμμάτων, την σύνθεση χρηματοπιστωτικών προϊόντων καθώς και την δράση τους όσον αφορά τις άμεσες ξένες επενδύσεις (Epstein, 2005, pp. 3-16). Εντούτοις όλα τα κράτη μπορούν να επηρεαστούν από την χρηματιστικοποίηση, λίγα όμως έχουν πραγματικό συμφέρον από αυτό (Davis, 2017, pp. 27-51). Αρκετοί είναι πεπεισμένοι πως η χρηματιστικοποίηση αποτελεί μια βασική έκφραση σε έναν νεοφιλελεύθερο παροξυσμό (Lazzarato, 2009, pp. 109-133). Ο Νεοφιλελευθερισμός και η χρηματιστικοποίηση ως αποκύημα του, έχουν πολλά ιδεολογικοπολιτικά κοινά όπως την ελεύθερη διακίνηση του κεφαλαίου διεθνώς, της χαμηλής φορολογίας και των ελεύθερων συναλλαγών (Davis, 2017, p. 30). Ο Bresser-Pereira επιχειρηματολογεί πως υπάρχουν δομικές διαφορές, αναφέροντας πως ο μονεταρισμός επικεντρώνει την προσοχή του στα οικονομικά της προσφοράς και στην κυκλοφορία του χρήματος στην αγορά μέσω της σφιχτής νομισματικής

πολιτικής (Bresser-Pereira, 2010, pp. 3-26), δηλαδή έρχεται σε ευθεία ρήξη με το χρηματιστηριακό κομμάτι το οποίο «δημιουργεί» κεφάλαια. Παραθέτει το παράδειγμα των ΗΠΑ και της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής κρίσης κάνοντας αναφορά στο χρηματικό χρέος που ανερχόταν σε 9,4 τρισεκατομμύρια δολάρια, ενώ το τιτλοποιημένο χρέος είχε τετραπλασιαστεί (Bresser-Pereira, 2010, pp. 3-26). Το επιχείρημα ήταν πως οι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί των ΗΠΑ διαδραμάτισαν μείζονος σημασία ρόλο στον χρηματοοικονομικό τομέα ως βασική πηγή κέρδους (Krippner, 2005, pp. 173–208). Εντούτοις σύμφωνα με τον Palma, με την φιλελευθεροποίηση πολλών οικονομιών, τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία, ως προς το παγκόσμιο ΑΕΠ έχουν αυξηθεί από 1,5% σε 4,5%. Όπως αναφέρεται, στα χρηματοοικονομικά προϊόντα διεθνώς από 12 τρισεκατομμύρια δολάρια το 1980, η αξία τους υπολογίστηκε γύρω στα 196 τρισεκατομμύρια το 2007 (Palma, 2009, pp. 829-869). Όπως αναφέρει και ο Fine η χρηματιστικοποίηση όπως και ο νεοφιλελευθερισμός δεν έχουν να κάνουν με μια μικρή διαδικασία, αλλά είναι μια διαδικασία που μορφοποιείται ανάλογα με την οικονομία και την χώρα που εκτυλίσσεται (Fine, 2011, σ. 25). Είναι κομβικό σημείο αλληλοεπικάλυψης των δύο διαδικασιών. Όπως αναφέρεται από τον Fine η χρηματιστικοποίηση υπάρχει μαζί με τον νεοφιλελευθερισμό τα τελευταία 30 χρόνια επηρεάζοντας το περιεχόμενό του, στις εκάστοτε μορφές του. Αν εστιάσουμε στην δράση της μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε ότι έπαιξε μείζονος σημασίας ρόλο στην πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση των στεγαστικών ενυπόθηκων δανείων του 2008 (Bresser-Pereira, 2010, pp. 3-23), και στη προϊούσα οικονομική επιβράδυνση των τελευταίων 30 ετών. Ο Fine συνεχίζει λέγοντας πως η ρίζα της κρίσης πρέπει να αναζητηθεί με ενδοταξικά κριτήρια και όχι να φορτωθεί ευθύνες η εργατική τάξη, με την αιτιολογία της πολιτικής ευρωστίας και διεύρυνσης (Άπω Ανατολή) του Καπιταλισμού (κατάρρευση ΕΣΣΔ, Μονοπολικότητα των ΗΠΑ), κάτι που έγινε αισθητό τόσο με την αύξηση της τεχνολογίας και της συρρίκνωσης των μισθών όσο και με την αύξηση της παραγωγικότητας.

Η κρίση προήλθε από το ίδιο το χρηματοπιστωτικό σύστημα και τα μεγάλα ελλείμματα που προέκυψαν στα κράτη υποσκέλισαν το βιοτικό επίπεδο των πολιτών ώστε να προασπιστεί η δημοσιονομική πολιτική και να ξεχρεώσει τον ίδιο τον χρηματοοικονομικό τομέα από τον οποίο αρχικά δανείστηκε. Η ουσία λοιπόν είναι πως η χρηματιστικοποίηση σφυρηλάτησε το πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού μέσω των νεοφιλελεύθερων πολιτικών (Fine, 2011, σσ. 30-33). Υποστηρίζεται πως ο νεοφιλελευθερισμός πέρα από τις διακηρύξεις περί ελεύθερων αγορών, έχει ένα πολιτικό-ιδεολογικό πλαίσιο κρατικής παρέμβασης που σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης λαμβάνει χώρα (Fine, 2009, pp. 885-904). Αυτό αποδεικνύεται από την στάση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών με εφιαλτήριο την κρίση του 2008, την έντονη κρατική παρέμβαση ιδιαίτερα στις ΗΠΑ (Krippner, 2005, pp. 174-204) και την αγορά τοξικών περιουσιακών στοιχείων τραπεζών, προς όφελος της διάσωσης του τραπεζικού τομέα (Krugman, 2016, σσ. 669-671). Ο Konings υποστηρίζει πως κάτι τέτοιο έγινε αισθητό καθ'όλη την διάρκεια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Εκκωφαντικές ιαχές υποστήριζαν το όφελος της ελεύθερης αγοράς, και της ισχυρής

κρατικής παρέμβασης για την προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων (Konings, 2012, pp. 85-97). Φανερά είναι τα παραδείγματα των πρώην Κομμουνιστικών κρατών και ο ρόλος του κράτους προς μια πορεία χάραξης των ιδιωτικοποιήσεων. Στην σημερινή φάση του νεοφιλελευθερισμού παρατηρείται μια σύμπτωση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και στήριξη του κράτους στην διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων. (Fine, 2011, σσ. 30-33).

5.3. Χρηματοπιστωτικοποίηση στην πράξη

Όπως αναφέρεται από τον Fine η χρηματοπιστωτική σφαίρα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την διαδικασία της κεφαλαιακής συσσώρευσης στο καπιταλιστικό σύστημα, όμως μπορεί να αποσπάσει ένα κεφαλαιακό πλεόνασμα το οποίο μπορεί επί τους ουσίας να μην έχει αντίκρισμα στην πραγματική οικονομία. (Fine, 2011, σ. 28). Οι χρηματοοικονομικές σχέσεις στο καπιταλιστικό σύστημα αφορούν δύο βασικές λειτουργίες: δανείζονται και δανείζουν με γνώμονα την αγορά καταναλωτικών αγαθών και επενδύουν με βάση την οικονομική μεγέθυνση της εκάστοτε οικονομίας η οποία είναι και η θεμέλια λίθος της διατήρησης του ανταγωνισμού (Guillén, 2014, pp. 451-470). Εντούτοις ο χρηματοπιστωτικός τομέας αποτελεί το μόνο μέσω πίστωσης και επέκτασης που μπορεί να ρυθμίζει την απόδοση του κεφαλαίου με μορφή τόκου ή διάφορων ειδών μερισμάτων. Εντούτοις η λειτουργία του δεν κάνει την διάκριση ανάμεσα στις χρηματικές δραστηριότητες που προορίζονται για καταναλωτικούς σκοπούς ή επενδυτικούς καθώς και μετά την νεοφιλελεύθερη επανάσταση και την απορρύθμιση της αγοράς, δεν υπήρξε κάποια διάκριση ιδρυμάτων που να επιτελούν επενδυτικές ή κερδοσκοπικές δραστηριότητες. Δύο είναι οι ουσιαστικές κατηγορίες των σύγχρονων χρηματοπιστωτικών σχέσεων, η χρηματοδότηση για εμπορικούς και επενδυτικούς λόγους, καθώς και οι επενδύσεις με σκοπό το πλεόνασμα των χρεογράφων χαρτοφυλακίου (Fine, 2011, σ. 29).

Όσον αφορά την οικονομική κρίση στις ΗΠΑ (Bresser-Pereira, 2010, pp. 3-23) μείζονος σημασίας ρόλο διαδραμάτισε η χρηματοπιστωτικοποίηση η οποία λόγω των υψηλών αποδόσεων και της χρηματοοικονομικής ανάπτυξης έδωσε το έναυσμα στη κατανάλωση, μέσω της προσφοράς δανείων και ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων αφειδώς σε οφειλέτες δημιουργώντας μια χρηματιστηριακή φούσκα όταν οι τιμές των σπιτιών άρχισαν να πέφτουν (Bodie, 2014, σ. 18). Παράλληλα τα επιτόκια των δανείων αυξάνονταν επειδή η Federal Reserve ακολούθησε πιο σφιχτή νομισματική πολιτική για να ελέγξει τον πληθωρισμό (Krugman, 2016, σσ. 670-671). Τότε οι οφειλέτες δεν ήταν πρόθυμοι και σε θέση να πληρώνουν τους τόκους για σπίτια που έχαναν την αξία τους, καθώς αυτά τα δάνεια δόθηκαν χωρίς εξασφάλιση δυνατότητας αποπληρωμής (Bodie, 2014, σσ. 17-19). Το αποτέλεσμα αυτών των κρίσεων έχει να

κάνει άμεσα με την πολιτική της απορρύθμισης του χρηματοπιστωτικού τομέα αφού και οι ίδιες οι διοικήσεις των επιχειρήσεων βρέθηκαν σε ανοικτό κίνδυνο όταν απειλούνταν από την φυγή κεφαλαίων. Αυτή η διαδικασία ήταν κυρίως αποτέλεσμα της απορρύθμισης, της διακύμανσης των συναλλαγματικών ισοτιμιών (Krugman, 2016, σσ. 387-414) και της τεχνολογικής επανάστασης. Όλα αυτά έδωσαν την ευκαιρία σε πολλούς επενδυτές να ασκήσουν πίεση τόσο σε κυβερνήσεις όσο και σε επιχειρήσεις υπονομεύοντας ουσιαστικά, την κοινωνική πολιτική και πολιτική ρύθμισης, προς όφελος του κέρδους διευρύνοντας τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες. Αυτή η μετατόπιση προτεραιοτήτων ήταν ένα σίγουρο προμήνυμα κρίσεων, όπως αποδείχτηκε (Χουφσμίντ, 2006, σ. 197).

Με έναυσμα αυτό, οι κάτοχοι χρήματος συχνά επιδιώκουν να αποκομίσουν περισσότερα κέρδη από τις χρηματιστηριακές αγορές εις βάρος της παραγωγικής οικονομίας. Με την επίσημη σύσταση των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών το χρήμα διατίθεται ως ένα εργαλείο στις διεθνείς σχέσεις όπου η αξία του καθορίζεται στην αγορά συναλλάγματος και συνεχώς μεταβάλλεται, μετατοπίζοντας τις παραγωγικές επενδύσεις σε χρηματιστηριακές με κίνητρο την αποκόμιση του χρηματικού κέρδους (Χουφσμίντ, 2006, σ. 189). Στην πρόσφατη ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού τομέα τις δύο τελευταίες δεκαετίες αποδίδεται η ευθύνη για την επιβράδυνση της παγκόσμιας μεγέθυνσης καθώς και η ανάπτυξη ενός «μεταύλιστικού» χρηματοοικονομικού τομέα άμεσα ρευστοποιημένων στοιχείων, με βραχυπρόθεσμο κέρδος, και πηγή κερδοσκοπικών στόχων για πολλούς επενδυτές. Πλούσια χαρτοφυλάκια διασφάλιζαν περιουσιακά στοιχεία μέσω του χρηματοοικονομικού τομέα, χωρίς ουσιαστική επένδυση στα πλαίσια των παραγωγικών επενδύσεων (Harrington, 2016, pp. 1-33) επιτείνοντας έτσι την καπιταλιστική συσσώρευση χωρίς οικονομική μεγέθυνση και επανεπενδύσεις. Αυτή η διαδικασία ενδυνάμωσης των χρηματιστικών επενδύσεων συνετέλεσε σταδιακά στην αποσύνδεση της υλικής διαδικασίας συσσώρευσης και παραγωγής από την πραγματική οικονομία, οδηγώντας σε παγκόσμια οικονομική επιβράδυνση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη των χρηματιστηριακών αγορών μέσω της ραγδαίας πώλησης τίτλων και χρεογράφων, με συναλλαγές δισεκατομμυρίων. Αντικείμενο της κερδοφορίας δεν γίνονται μόνο τα χρεόγραφα (μετοχές, ομόλογα) αλλά και «πλαστά» χρηματοοικονομικά προϊόντα με υψηλές αποδόσεις. Με γνώμονα αυτό και την συνεχόμενη κερδοφορία μέσω των αποδόσεων, τα σύγχρονα χρηματιστηριακά κέντρα έχουν ως βασικό σκοπό της συνεχόμενης επιτάχυνση των χρηματοοικονομικών συναλλαγών και του εμπορίου των χρηματοοικονομικών προϊόντων, με κίνητρο την κερδοσκοπία πολλών χαρτοφυλακίων. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της αποϋλοποίησης και της ρευστοποίησης της διαδικασίας (Χουφσμίντ, 2006, σσ. 47-86).

5.4. Συμπεράσματα

Η μορφή του χρηματοοικονομικού συστήματος σε σύμπνοια με την νεοφιλελεύθερη πολιτική και την παγκοσμιοποίηση, είχε σαν αποτέλεσμα το ιδιόμορφο αυτό πεδίο της χρηματοοικονομικής επιστήμης να αναλάβει μια διαφορετική κατεύθυνση σε σύγκριση με την περίοδο των Κεϋνσιανών οικονομικών. Τόσο στον τομέα των παραγωγικών επενδύσεων όσο και των καταναλωτικών δανείων, ο χρηματοοικονομικός τομέας έγινε κερδοσκοπικό πεδίο πλούσιων χαρτοφυλακίων διεθνώς. Λόγω της οικονομικής επιβράδυνσης, ως αποτέλεσμα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, ο χρηματοοικονομικός τομέας ήταν η «πηγή» των άμεσα ρευστοποιήσιμων στοιχείων. Η άμεση επένδυση και η αγορά χρηματοοικονομικών τίτλων από τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες φαινόταν μια ελκυστική προοπτική η οποία επί της ουσίας υπονόμει τις πραγματικές επενδύσεις. Το εμπόριο τίτλων που έλαβε χώρα δημιούργησε τζίρους πολλών δισεκατομμυρίων σε αρκετά γρήγορους ρυθμούς, ιδιαίτερα στις αγορές συναλλάγματος και παραγώγων, κάτι που σταδιακά πήρε ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Αυτό, ως μια στρατηγική άμεσης κερδοσκοπίας με μεγαλύτερο ρίσκο και όφελος, δημιούργησε ύφεση στην οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση, μέσω της μεταβολής των τιμών. Εν κατακλείδι όπως διαφαίνεται, η βασική τάση των χρηματοοικονομικών αγορών δεν είναι η παγκοσμιοποίησή τους αλλά κυρίως η απούλοποίησή τους με κίνητρο την κερδοφορία πολλών χαρτοφυλακίων. Η τιτλοποίηση των στεγαστικών δανείων με άλλα χρεόγραφα έμελλε να σημάνει την κρίση αυτού του καθεστώτος δύο δεκαετιών, με αποκορύφωμα την τελική κρίση της αγοράς στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ το 2008.

6. Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία επιβεβαιώνεται πως ο νεοφιλελευθερισμός δεν παράγει ευημερία, αλλά την υποβαθμίζει σε μεγάλο βαθμό. Όπως αναλύσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η ιδεαλιστική θεωρία του νεοφιλελευθερισμού δεν ανταποκρίνεται στις αρχές του laissez-faire της ελεύθερης αγοράς όπως υποστήριξαν νεότεροι φιλελεύθεροι. Υποστηρίχθηκε πως η αγορά δεν είναι πλήρως ελεύθερη από την δράση του κράτους. Άλλοι παρατηρώντας τις «ατέλειες» της αγοράς, πως δεν μπορεί να συνδράμει σε άλλους τομείς, αναγνωρίζουν μια μικρή δράση ενός κράτους νυχτοφύλακα, ενώ σήμερα υπάρχει και η προσέγγιση πως παρατηρείται μια μικρή σύμπτωση κράτους και ιδιωτικού τομέα προς την βοήθεια των ιδιωτικοποιήσεων. Παρόλα αυτά, όπως ερμηνεύτηκε στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο για το Ηνωμένο Βασίλειο, η απορρύθμιση και η στρατηγική πάταξης του πληθωρισμού δεν ήταν η πανάκεια για την κοινωνική ευημερία, ενώ αντιθέτως, με τα ευέλικτα προγράμματα αυξήθηκε σημαντικά η ανεργία. Επίσης, με την ιδιωτικοποίηση πυλώνων της Βρετανικής οικονομίας παρατηρήθηκε η συρρίκνωση της παραγωγής. Στις ΗΠΑ παρατηρήθηκε μια ιδιόμορφη συγκυρία, αφού ο Reagan που ήταν υπέρμαχος των ιδιωτικοποιήσεων, της απορρύθμισης της οικονομίας και της παροχής επιχειρηματικού κινήτρου (όπως και η Thatcher) επέβαλε μια μορφή κρατικής πρόνοιας στην προσπάθεια για περισσότερη μέριμνα προς τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Σε παγκόσμια κλίμακα, όπως αναφέρεται στο τέταρτο κεφάλαιο σε συνδυασμό με το καθεστώς της παγκοσμιοποίησης και της τεχνολογικής ανάπτυξης, το κεφάλαιο βρήκε μέσω των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, πρόσφορο έδαφος διάχυσης, απεμπολώντας τους προηγούμενους ελέγχους της Κενσιανής περιόδου. Αυξήθηκε έτσι η κοινωνική, εισοδηματική ανισότητα τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη προς όφελος των ανώτερων εισοδηματικών κλιμακίων αποκτώντας υπέρογκα ποσά μέσω των χρηματοοικονομικών προϊόντων. Αποτέλεσμα ήταν η υπονόμηση του βιοτικού επιπέδου πολλών περιοχών. Κλείνοντας με στο πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται πως η περαιτέρω χρηματιστικοποίηση της οικονομίας μέσω της απορρύθμισης δεν βοήθησε τις κοινωνίες στο να προβούν σε εύρωστες επενδύσεις, αλλά δημιούργησε νέες μορφές κερδοσκοπίας μέσω νέων χρεογράφων, αναπαράγοντας συνεχώς νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα για την επιβίωση του χρηματοοικονομικού συστήματος. Συμπερασματικά, η φιλελευθεροποίηση δεν έφερε

εις πέρας την οικονομική «διάχυση» και ευμάρεια που υποσχέθηκε η θεωρία, αφού δημιούργησε απλώς ενδοσυστημικές αντιφάσεις.

Βιβλιογραφία

Αναφορές

- Adam Stuart, B. J. (2015). Taxation in the UK. *Taxation in the UK*. Institute For Fiscal Studies.
- Bodie, K. M. (2014). *ΕΠΙΕΝΔΥΣΕΙΣ*. Αθήνα: UTOPIA.
- Bonoli Giuliano, V. G.-G. (2000). *European Welfare Futures: Towards a theory of retrenchment*. Cambridge: Polity press.
- Brenner, R. (2017, Spring). Introducing Catalyst. *Not Your Parents' Capitalism*. Volume 1, issue 1.
- Bresser-Pereira, L. C. (2010, January-March). The 2008 Financial Crisis and Neoclassical Economics. *The 2008 Financial Crisis and Neoclassical Economics*. Brazilian Journal of political Economy, vol 30, n° 1 (117), .
- Burton, J. (1987, March). Privatization: The Thatcher Case. *Privatization: The Thatcher Case*. Managerial and Decision Economics Vol. 8 issue(1).
- Butler, E. (1995). A SHORT HISTORY OF THE MONT PELERIN SOCIETY. *A History of the Mont Pelerin Society*. Based on A History of the Mont Pelerin Society by Max Hartwell.
- Clarke, S. (1998). *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of state*. London: Edward Elgar Publishers.
- Cockett, R. (1995). *Thinking the Unthinkable: Think-Tanks and the Economic Counter-Revolution, 1931-1983*. Λονδίνο: Fontana Press.
- Cohn, T. H. (2009). *Διεθνής πολιτική Οικονομία, Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Crotty, J. (2004). Ο Νεοφιλελευθερισμός δεν είναι πεπρωμένο. Στο Μ. Λαπαβίτσας, *Η Πολιτική οικονομία της παγκοσμιοποίησης* (σσ. 57-66). Αθήνα: Παπαζήση.
- Davis Aeron, C. W. (2017, July 3). Distinguishing Financialization from Neoliberalism: Financialization's Cultural and Epistemological Foundations. *Distinguishing*

Financialization from Neoliberalism: Financialization's Cultural and Epistemological Foundations. Theory, Culture & Society, Vol 34, Issue 5-6 .

De Long, J. S. (1990, August). Noise Trader Risk in Financial Markets. *Noise Trader Risk in Financial Markets*. The Journal of Political Economy, Vol.98, The University of Chicago Press.

Dellas Harris, T. S. (2017, October). MILTON FRIEDMAN AND THE CASE FOR FLEXIBLE EXCHANGE RATES AND MONETARY RULE. *MILTON FRIEDMAN AND THE CASE FOR FLEXIBLE EXCHANGE RATES AND MONETARY RULE*. Economic Analysis and Research Department – Special Studies Division 21, E. Venizelos Avenue.

DeMichele, (2017, January 13). Reagan Said, “Government is the Problem”, <http://factmyth.com/factoids/reagan-said-government-is-the-problem/>

Dixon, K. (2000). *Οι Ευαγγελιστές της αγοράς*. Αθήνα: Πατάκη.

Dumenil Gerard, D. L. (2017). Ο Νεοφιλελευθερισμός ως ταξική ηγεμονία- Ο ιμπεριαλισμός στην εποχή της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Στο D. L. Dumenil Gerard, *Η Κρίση του Νεοφιλελευθερισμού* (σσ. 15-45). Αθήνα: Angelus novus.

Epstein, G. (2001, December). Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy. *Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy*. Massachusetts, USA, Massachusetts: Department of Economics, University of Massachusetts.

Epstein, G. (2005). Introduction: Financialization and the World Economy. *Introduction: Financialization and the World Economy*. Cheltenham: Edward Elgar.

Filipovic, A. (2005, August). Impact of Privatization on Economic Growth. *Impact of Privatization on Economic Growth*. Issues in Political Economy, Vol. 14.

Fine, B. (2009). Development as Zombieconomics in the Age of Neoliberalism. *Development as Zombieconomics in the Age of Neoliberalism*. Third World Quarterly, 30:5.

Fine, B. (2011). Πέραν της χρηματιστικοποίησης. Στο Συλλογικό, *Οικονομική κρίση και Ελλάδα* (σσ. 28-36). Αθήνα: Gutenberg.

Friedman, M. &. (1998). *Two Lucky People Memoirs*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Friedman, M. (1953). The Case for Flexible Exchange Rates. In M. Friedman, *Essays in Positive Economics*. Chicago: Chicago University Press.

Friedman, M. (2012). *Καπιταλισμός και Ελευθερία*. Αττική: ΠΑΙΠΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

Fry, G. K. (1984, September). The Development of the Thatcher Governments Grand Strategy for the Civil Service: A Public Policy Perspective. *He Development of the Thatcher Governments Grand Strategy for the Civil Service: A Public Policy Perspective*. Public Administration 62, issue 3.

Galbraith, J. K. (1974). *Οικονομία και κοινό συμφέρον*. Παπαζήσης.

- Gamble, A. (1988, Spring). Thatcherism, and the British State. *Thatcherism, and the British State*. Journal of Law and Society Vol. 16 No. 1.
- Gerard Dumenil, D. L. (2017). Χρηματοπιστωτική έκρηξη μετά το 2000. Στο D. L. Gerard Dumenil, *Η κρίση του Νεοφιλελευθερισμού* (σσ. 125-155). Αθήνα: angelus novus.
- Gilmour, I. (1993). *Dancing with Dogma: Britain under Thatcherism*. London: Simon & Schuster.
- Guillén, A. (2014, July-September). Financialization and financial profit. *Financialization and financial profit*. Brazilian Journal of Political Economy, vol. 34, nº 3 (136).
- Hardin, C. (2014, December 12). Finding the ‘Neo’ in Neoliberalism. *Finding the ‘Neo’ in Neoliberalism*. Cultural Studies, Vol.28 No.2.
- Harrington, E. B. (2016). Trusts and Financialization. *Trusts and Financialization*. Socio-Economic Review, 2016, Vol. 00, No. 0, 1–33.
- Harris, J. (1977, November 8). New York City and the Economic Crisis. *New York City and the Economic Crisis*. New York: Labor Research Association, New York City, The Journal of Sociology & Social Welfare, Volume 4.
- Harvey, D. (2007). *Νεοφιλελευθερισμός*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Harvey, D. (2011). *Το αίνιγμα του κεφαλαίου, και οι κρίσεις του καπιταλισμού*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Harvey, D. (2015). *Δεκαεφτά αντιφάσεις και το τέλος του Καπιταλισμού*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- Harvey, J. T. (1993). “The Institution of Foreign Exchange Trading.”. *The Institution of Foreign Exchange Trading*. Journal of Economic Issues 27, 3.
- Harvey, J. T. (2010, December). Neoliberalism, Neoclassicism and Economic Welfare. *Neoliberalism, Neoclassicism and Economic Welfare*. Journal of Economic Issues, 44:2,.
- Hayek, F. v. (1977). 20 years of economic Dissent. London: The Institute of Economic Affairs.
- Hayek, F. V. (2013). *Δρόμος προς την Δουλεία*. Αθήνα: ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.
- Heilbroner L. Robert, M. W. (2010). *Η Γένεση της Οικονομικής κοινωνίας*. Αθήνα: Κριτική.
- Henig, J. R. (1989, Winter). Privatization in the United States: Theory and Practise. *Privatization in the United States: Theory and Practise*. Political Science Quarterly, The Academy of Political Science Vol.104, No. 4.
- Heywood, A. (2007). *Πολιτικές ιδεολογίες*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Hillard, D. C. (1995). UK Underperformance: Claim and Reality. In D. C. Hillard, *UK Economic Decline: Key Texts*. London: Prentice Hall.

- Hirshleifer, J. (1971, September). The Private and Social Value of Information and the Reward to Inventive Activity. *The Private and Social Value of Information and the Reward to Inventive Activity*. The American Economic Review, American Economic Association, Vol. 61, Issue 4.
- Hopkins, J. (2011). *The New Deal. A Companion to Franklin D. Roosevelt*. Oxford: UK: Wiley-Blackwell.
- Howell R. David, D. M. (1998, August). Low Wages in the US and High Unemployment in Europe: A Critical Assessment of the Conventional Wisdom. *Low Wages in the US and High Unemployment in Europe: A Critical Assessment of the Conventional Wisdom*. Working paper 5, Center for Economic Policy Analysis, New School University.
- Howell, D. (1999, March 1). Theory-Driven Facts and the Growth in Earnings Inequality. *Theory-Driven Facts and the Growth in Earnings Inequality*. Radical Political Economics Vol.31 Issue (1).
- Jensen C. Michael, M. H. (1976, October). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure*. Journal of Financial Economics, V. 3, No. 4.
- Johnson, C. (1991). *The Economy under Mrs Thatcher 1979-1990*. Penguin Books Ltd.
- Kenneth J. Arrow, G. D. (1954, July). Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy. *Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy*. Econometrica Vol. 22, No. 3.
- Konings, M. (2012). Neoliberalism and the State. *Neoliberalism and the State*. Alternate Routes: A Journal of Critical Social Review.
- Krieger, J. (1987, March 18). Social Policy in the Age of Reagan and Thatcher. *Social Policy in the Age of Reagan and Thatcher*. New York: Cambridge: Polity Press, Oxford University Press, Vol.23.
- Krieger, T. A. (1982). Thatcher and Reagan: State theory and the “hyper- capitalist” regime. *Thatcher and Reagan: State theory and the “hyper- capitalist” regime*. New Political Science Vol.2, No.4.
- Krippner, G. R. (2005). The financialization of the American economy. *The financialization of the American economy*. Oxford University Press and the Society for the Advancement of Socio-Economics Review.
- Krugman R. Paul, O. M. (2016). *ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, Θεωρία και πολιτική*. Αθήνα: Κριτική.
- Krugman, P. (2008, January 21). Debunking the Reagan Myth. *Debunking the Reagan Myth*. The New York Times.

- Larner, W. (2000). Neo-liberalism Policy, Ideology, Governmentality. *Neo-liberalism Policy, Ideology, Governmentality*. Studies in Political Economy, Vol.63 No.1.
- Lawrence Mishel, J. B. (2012). The State working America. *The State working America*. Cornell University Press, Book samples.
- Lazzarato, M. (2009, December 9). Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social. *Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social*. Culture and Society, Vol. 26, No. 6.
- Levitas, R. (1986). *The Ideology of the New Right*. Oxford: Polity Press.
- Linowes F.David, L. (1988). *Privatization toward more effective government, Report of the President's Commission on Privatization*. Illinois: University of Illinois.
- London, (2013, August 11). Inflation: The Reagan Myth and Carter Record. Huffpost, https://www.huffingtonpost.com/paul-a-london/inflation-the-reagan-myth_b_3418868.html
- Long, H. (2016, December 22). U.S. inequality keeps getting uglier. *Inequality in America is getting worse*. American Opportunity, CNN Money.
- Mazower, M. (2013). *Σκοτεινή Ήπειρος*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Meltzer, A. H. (1988, Summer). Economic Policies and Actions in the Reagan Administration. *Economic Policies and Actions in the Reagan Administration*. Journal of Post Keynesian Economics, Vol.10, No.4,528-540 .
- Meltzer, A. H. (1988). Economic policies and actions in the Reagan administration, Reagan's economy policies. *Economic policies and actions in the Reagan administration, Reagan's economy policies*. Journal of Post Keynesian Economics 10(4).
- Milanovic, B. (2005). Woelds apart: Measuring International and Global Inequality. *Woelds apart: Measuring International and Global Inequality*. Princeton University Press.
- Miller, W. H. (1981). The Thatcher Experiment: The First Two Years. *The Thatcher Experiment: The First Two Years*. Brookings Papers of Economic Activity Vol.12, No.2.
- Miller, W. H. (1981). The Thatcher Experiment: The First Two Years. *The Thatcher Experiment: The First Two Years*. Brookings Papers of Economic Activity Vol.12, No.2.
- Mishel Lawrence, B. J. (2007, January). The State of Working America 2006/2007. *The State of Working America 2006/2007*. Ithaca: NY Cornell University Press.
- Mudge, S. L. (2008). What is Neoliberalism. *What is Neoliberalism*. Socio-Economic Review (2008) 6(4).
- Norton Michael, A. D. (2011, February 3). Building a better America-One Wealth Quintile at a Time. *Building a better America-One Wealth Quintile at a Time*. Perspective on Psychological Science, Vol. 6, No.1.

- O'Connor, J. (1998). US Social Welfare Policy: The Reagan Record and Legacy. *US Social Welfare Policy: The Reagan Record and Legacy*. United Kingdom: Cambridge University press, Journal of Social Policy Vol.27, No.1.
- O'Brien Robert, W. M. (2010). *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, Εξέλιξη και δυναμικές*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Oxfam. (2013). The Cost of Inequality: How Wealth and Income Extremes Hurt us all. *The Cost of Inequality: How Wealth and Income Extremes Hurt us all*. Δελτίο τύπου Oxfam.
- Palley, T. I. (2008, April). Working Paper, Financialization: What it is and Why it Matters. *Financialization: What it is and Why it Matters*. Düsseldorf, Hans-Böckler-Straße 39 D-40476 Düsseldorf, Germany: Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung (IMK).
- Palma, J. G. (2009, July 1). The Revenge of the Market on the Rentiers, Why neo-liberal reports of the end of. *The Revenge of the Market on the Rentiers, Why neo-liberal reports of the end of*. Cambridge Journal of Economics, Volume 33, Issue 4.
- Passet, R. (2000). *Νεοφιλελεύθερη Αυταπάτη*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Peck, J. (2013, June 21). Explaining (with) Neoliberalism. *Explaining (with) Neoliberalism*. Territory, Politics, Governance, Vol.1 No.2.
- Peterson, W. C. (1995). *Silent Depression: Twenty-Five Years of Wage Squeeze and Middle Class Decline*. New York: W.W. Norton & Company.
- Pettinger, T. (2017, August 4). UK Economy in the 1980s, <https://www.economicshelp.org/blog/630/economics/economy-in-1980s/>.
- Pierson, P. (1994). *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher and the Politics of Retrenchment*. Cambridge: Cambridge University Press .
- Pimlott, B. (1993). *Harold Wilson*. London: HarperCollins, New edition .
- Pinker, R. (1998). *New liberalism and the middle way, British social welfare in the twentieth century*. Macmillan.
- Pirie, M. (2012). *Think Tank: The Story of the Adam Smith Institute*. Biteback .
- Pollin, R. (2004). Οι εργαζόμενοι στο στόχαστρο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Στο Μ. Λαπαβίτσας, *Η Πολιτική οικονομία της παγκοσμιοποίησης* (σσ. 79-90). Αθήνα: Παπαζήση.
- Power Dorothy, E. G. (2003, April). "Trends in the Rentier Income Share in OECD Countries, 1960 – 2000". "Trends in the Rentier Income Share in OECD Countries, 1960 – 2000". Department of Economics, Political economy research Institute, University of Massachusetts Amherst.
- Prasad, M. (2006). *The politics of Free Markets: The Rise of Neoliberal Economic Policies in Britain, France, Germany and the United States*, . University of Chicago Press.

- Reichner Stephen, H. N. (1996, May/June). Self- category constructions in political rhetoric; an analysis of Thatcher's and Kinnock's speeches concerning the British miners' strike (1984–5). *Self- category constructions in political rhetoric; an analysis of Thatcher's and Kinnock's speeches concerning the British miners' strike (1984–5)*. European Journal of Social Psychology, Volume 26, Issue 3.
- Reitan, E. A. (2004). *The Thatcher Revolution: Margaret Thatcher , John Major, Tony Blair, and the Transformation of Modern Britain 1979-2001*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Rifkin, J. (1996). *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της, Η Δύση του παγκόσμιου δυναμικού και το χάραμα της μετα-την-αγορα εποχής*. Αθήνα: Λίβανης.
- Schmitter, P. C. (1985). Neo-corporatism and the State, Chapter 2. *Neo-corporatism and the State, Chapter 2*. London, Palgrave, United Kingdom: Sociology, Politics and Cities, The Political Economy of Corporatism.
- Seldon, A. a. (2004). *New Labour, Old Labour: The Wilson and Callaghan Governments, 1974-79*. London,: Routledge.
- Shapiro Isaac, G. R. (2001, May 1). Pathbreaking CBO Study Shows Dramatic Increases in Income Disparities in 1980s and 1990s: An Analysis of the CBO Data, <https://www.cbpp.org/archives/5-31-01tax.htm>. Center of Budget and Policy Priorities.
- Shogan, C. (2004, November 22). Presidential Campaigns and the Congressional Agenda: Reagan, Clinton, and Beyond. Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, The Congress Project.
- Stiglitz, J. (1992). *Οικονομική του Δημόσιου Τομέα*. Αθήνα: Κριτική.
- Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its Discontents. *Globalization and its Discontents*. New York, USA: W W Norton & Company and Co.
- Strange, S. (1991). Big Business and the State. *Big Business and the State*. Millenium, Vol.20 No.2.
- Strange, S. (1994). Rethinking Structural Change in the International Political Economy: States, Firms and Diplomacy. In U. Ricgard Stubbs and Geoffrey, *Political Economy and the Changing Global order*. Toronto: Oxford University Press.
- Su, B. W. (2001, November). The U.S. economy to 2010. *Domestic growth with continued high productivity, low unemployment rates, and strong foreign markets characterize the expected outlook for the coming decade*. Monthly Labor Review, Vol. 124, No. 11.
- Thacher, M. (1995). *The Path of power, author of the downing street years*. Harper Collins U.S.
- Thorsen, D. E. (2009). The Neoliberal Challenge, What is Neoliberal. *The Neoliberal Challenge, What is Neoliberal*. Department of political science, University of Oslo.

- Tobin, W. B. (1976, March). Asset Markets and the Cost of Capital. *Asset Markets and the Cost of Capital*. Yale University, Cowles Foundation Discussion paper No. 427.
- Toussaint, E. (2012). *Ο Νεοφιλελευθερισμός, από τις απαρχές έως τις μέρες μας*. Αθήνα: ΤΟΠΟΣ.
- Townsend, P. (1991, March). The poor are poorer: A statistical report on changes in the living standards of rich and poor in the United Kingdom 1979-1989. *The poor are poorer: A statistical report on changes in the living standards of rich and poor in the United Kingdom 1979-1989*. Statistical Monitoring Unit, Department of Social policy and Social Planning, University of Bristol.
- Triffin, R. (1978, December). Gold and the Dollar Crisis: Yesterday and Tomorrow. *Gold and the Dollar Crisis: Yesterday and Tomorrow*. Princeton, New Jersey: International Finance system, Department of Economics, Princeton University, No 132.
- Venugopal, R. (2015, April 25). Neoliberalism as concept. *Neoliberalism as concept*. Economy and Society, Vol 44, No. 2, 165-187.
- Walker, A. (1990). *The strategy of inequality, The social effects of free markets policies*. Harvester Wheatsheaf, Great Britain.
- Weeks, J. (2004). Αλήθειες, Μύθοι και ψέματα. Στο Μ. Λαπαβίτσας, *Η Πολιτική οικονομία της παγκοσμιοποίησης* (σσ. 45-54). Αθήνα: Παπαζήση.
- Williams, C. C. (2014, December 17). Tackling employment in the informal economy: A critical evaluation of the neoliberal policy approach. Sheffield, United Kingdom, England: Economic and Industrial Democracy 2017, Vol.38, issue(1).
- Wolff, E. N. (1998, Summer). Recent Trends in the Size Distribution of Household Wealth. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 12, Number 3.
- Ziegler, J. (2004). *Η ιδιωτικοποίηση του κόσμου και οι νέοι κοσμοκράτορες*. Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες.
- Γεωργόπουλος, Α. (2015). Απελευθέρωση των αγορών, ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεων και αναδιοργάνωση. *Κεφάλαιο 6 Απελευθέρωση των Αγορών, Ιδιωτικοποίηση Επιχειρήσεων και Αναδιοργάνωση*. https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/1652/1/02_chapter_6.pdf.
- Καράγιωργας, Δ. (1979). *Δημόσια Οικονομική Ι, Οι Οικονομικές Λειτουργίες του Κράτους*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαυροειδής, Κ. (2011). *Οργάνωση και λειτουργία του κράτους*. Αθήνα: Μπόνια, πανεπιστημιακά φροντιστήρια.
- Ρουκανάς, Σ. (2012). Το διεθνές Χρηματοοικονομικό σύστημα υπό το πρίσμα της συνθετικής πολιτικής οικονομίας. Στο Ρ. Σ. Σκλιας Παντελής, *Η Πολιτική των διεθνών και ευρωπαϊκών οικονομικών σχέσεων* (σσ. 63-72). Αθήνα: Παπαζήση.
- ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ. (2009). *MILTON FRIEDMAN (1912-2006), ΜΟΝΕΤΑΡΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ*. Αθήνα: ΜΕΤΑΜΕΣΟΝΥΚΤΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ.

- Τσανγκ, Χ.-Τ. (2011). *23 αλήθειες που δεν μας λένε για τον Καπιταλισμό*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Τσουφλίδης, Λ. (2011). *Ιστορία οικονομικής θεωρίας και πολιτικής*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Φωτόπουλος, Τ. (1993). *Η Νεοφιλελεύθερη συναίνεση και η κρίση της οικονομίας ανάπτυξης*. Αθήνα: Γόρδιος.
- Χαϊνριχ, Μ. (2017). *Το Κεφάλαιο του Κάρλ Μάρξ, εισαγωγή στους τρεις τόμους*. Αθήνα: futura.
- Χατζηκωνσταντίνου Θ. Γιώργος, Δ. Β. (2008). Ο αντιφιλελεύθερος και αναχρονιστικός χαρακτήρας του νεοφιλελεύθερου εκσυγχρονισμού,. Στο Συλλογικό, *Εναλλακτικές Προσεγγίσεις της Ανάπτυξης*. Αθήνα: Πατάκη.
- Χατζηκωνσταντίνου, Γ. (2001). Και ξαφνικά ιδού η αυταπάτη μιας δήθεν παγκοσμιοποίησης της οικονομίας. Στο Χ. Γιώργος, *Αναζητώντας και διαπιστώνοντας* (σ. 42). Κομοτηνή: Παπάζογλου.
- Χατζηκωνσταντίνου, Γ. Θ. (1985). *Οικονομικά συστήματα και συστημική σκέψη*. Θεσσαλονίκη: Σακκούλα.
- Χατζηκωνσταντίνου, Γ. Θ. (2009). *Το Οικονομικό Σύστημα και η εξέλιξη του, Από τους κλασικούς στην κρίση της Νεοφιλελεύθερης Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Κριτική.
- Χατζηκωνσταντίου, Γ. (2007). Στη σύγχρονη εικονική πραγματικότητα των υπερ-χρεωμένων νοικοκυριών. Στο Γ. Χατζηκωνσταντίου, *Ενάντια στην πανουργία λόγου* (σσ. 303-326). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο .
- Χλέτσος, Μ. (2011). “Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους στο σύστημα της αγοράς” στο Σύγχρονη Πολιτική Οικονομία. Στο Συλλογικό, *ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ* . Αθήνα: Πατάκη.
- Χλέτσος, Μ. (2011). *Οικονομικά της κοινωνικής προστασίας*. Αθήνα: Πατάκη.
- Χουφσμίτ, Γ. (2006). *Πολιτική οικονομία των χρηματιστηριακών αγορών*. Αθήνα: Αναστοχασμός.